

J. v.d. Lely

No. 3.108

**BEDRIJFSUITKOMSTEN VAN AGRARISCHE LOONBEDRIJVEN
IN HET ZUIDWESTELIJK KLEIGEBIED**

Boekjaren 1973 t/m 1976

November 1981

SIGN: L 26-3.108
EX. NO: C
MLV:

Landbouw-Economisch Instituut

Afdeling Landbouw

151640

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
SAMENVATTING EN CONCLUSIES	7
1. INLEIDING	12
1.1 Doel van het onderzoek	12
1.2 Opzet van het onderzoek	12
1.3 Keuze van de bedrijven	13
2. ENKELE BEDRIJFSGEGEVENS	15
2.1 Vestiging	15
2.2 Bedrijfs grootte	15
2.3 Arbeidsbezetting	16
3. HET MACHINEPARK	18
3.1 Aankoopwaarde en nieuwwaarde van het machinepark	18
3.2 Fiscale boekwaarde van het machinepark	21
3.3 Berekening van de bedrijfseconomische af- schrijving	23
3.4 Samenstelling van het machinepark	23
3.5 Waardevermindering van de verkochte machines	25
4. DE BEDRIJFSRESULTATEN	29
4.1 Gemiddelde opbrengsten per bedrijf	29
4.2 Geldopbrengst en machinebenutting	32
4.3 Gemiddelde kosten per bedrijf	34
4.4 Bedrijfseconomische winst	38
4.5 Bedrijfsresultaten per f 100,- nieuwwaarde machinepark	39
5. DE OMVANG VAN HET VERMOGEN	44
5.1 Fiscale balans	44
5.2 Bedrijfseconomische balans	48
5.3 Mutaties in het eigen vermogen	48
BIJLAGEN	
1a. Specificatie van de aankoopwaarde van het machinepark	52
1b. Specificatie van de nieuwwaarde van het machinepark	53
2. Procentuele verdeling van het aankoopbedrag machinepark naar soort machine	54
3. Fiscale balansen	55

Woord vooraf

In verband met de moeilijke economische en financiële positie van vele agrarische loonbedrijven en het grote belang van deze bedrijfstak voor het goed functioneren van de Nederlandse landbouwbedrijven, is van verschillende zijden gepleit voor meer bedrijfs-economisch onderzoek bij loonbedrijven.

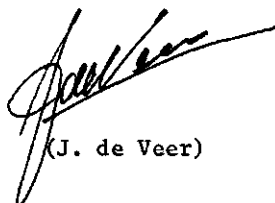
In dit rapport zijn de resultaten neergelegd van het onderzoek bij een aantal loonbedrijven die werkzaam zijn in het Zuidwestelijk Kleigebied.

De resultaten van dit onderzoek zijn zowel van belang voor de loonwerkers en hun organisaties als voor instellingen die bij voorlichting en kredietverlening aan loonbedrijven en werktuigencoöperaties zijn betrokken. Ook kunnen de uitkomsten bijdragen tot meer inzicht in, en dus ook tot een verbetering van een verantwoorde vaststelling van de tarieven van de verschillende loonwerkzaamheden.

Veel dank is verschuldigd aan de ondernemers die door hun medewerking, en het beschikbaar stellen van hun boekhoudkundige gegevens, dit onderzoek mogelijk hebben gemaakt.

Het onderzoek is verricht door J. v.d. Lely van de Afdeling Landbouw. In de verzameling en bewerking van het cijfermateriaal heeft E. Heemsbergen een groot aandeel gehad.

De Directeur,

(J. de Veer)

Den Haag, november 1981

Samenvatting en conclusies

1. In dit rapport wordt verslag gedaan van een onderzoek naar de bedrijfsresultaten van een groep van 21 loonbedrijven die werkzaam zijn in het Zuidwestelijk Kleigebied. Het onderzoek heeft betrekking op de periode 1973 t/m 1976 en is gebaseerd op de beschikbare gegevens uit de door of voor de bedrijven gevoerde administraties.
2. Enkele bedrijfsgegevens van het "gemiddelde" loonbedrijf van de groep van 21 bedrijven in 1976 zijn:
 - het gemiddelde oprichtingsjaar is 1943
 - het werkgebied heeft een straal van 9,5 kilometer
 - het loonwerk wordt voor ca. 95% bij vaste klanten uitgevoerd
 - het machinepark heeft een nieuwwaarde van:

machines 0 t/m 10 jaar	f 819.600,=
oudere machines	f 85.500,=
Totaal nieuwwaarde	f 905.100,=

Na 10 jaar zijn de machines volledig of tot op geringe restwaarde afgeschreven. Deze machines (9,4% van de totale nieuwwaarde) worden meestal als reservemachines beschouwd, waarvoor niet meer op een opbrengst van betekenis wordt gerekend.

De gemiddelde arbeidsbezetting in omgerekende volwaardige arbeidskrachten (VAK) bedraagt:

ondernemers	1,92 VAK
meewerkende gezinsleden	0,22 VAK
betaald personeel	4,70 VAK
Totaal	6,84 VAK

Zoons van de ondernemers die geen medefirmant zijn, maar in loondienst, zijn opgenomen onder betaald personeel.

3. De grootte van een loonbedrijf kan worden aangegeven met de totale nieuwwaarde van het machinepark. Met behulp van berekende kengetallen per f 100,- nieuwwaarde machinepark kunnen loonbedrijven dus onderling worden vergeleken en kan in grote lijnen een ontwikkeling van een loonbedrijf worden aangeduid. In de periode 1972 t/m 1976 is op de onderzochte groep loonbedrijven de nieuwwaarde toegenomen met 90%. Indien deze stijging wordt herleid tot het prijspeil van 1972, dan blijkt de capaciteit van het machinepark met 30% te zijn toegenomen. Worden alleen de machines van 0 t/m 10 jaar in aanmerking genomen, dan is de uitbreiding van de capaciteit van het machinepark 22% geweest.

4. Bij de 21 loonbedrijven was de procentuele samenstelling van de bruto-geldopbrengsten gemiddeld als volgt:

	1973	1974	1975	1976
Opbrengsten landbouwbedrijf	10%	8%	9%	11%
Agrarisch loonwerk (incl.middelen)	66%	66%	65%	63%
Loonwerk buiten de landbouw	24%	26%	26%	26%
Totaal	100%	100%	100%	100%

De opbrengst uit agrarisch loonwerk is samengesteld uit de opbrengsten van de dienstverlening en de opbrengsten van de daarbij geleverde bestrijdingsmiddelen, grond- en hulpstoffen.

5. In de jaren 1973 en 1974 waren de gemiddelde bedrijfsuitkomsten ongunstig. In de jaren 1975 en 1976 werd een positief bedrijfsresultaat bereikt. De gemiddelde bedrijfsuitkomsten per bedrijf in guldens waren als volgt:

	1973	1974	1975	1976
<u>Totaal bruto-opbrengsten (a)</u>	<u>366710</u>	<u>406750</u>	<u>516280</u>	<u>577770</u>
Af: fiscale kosten				
afschrijvingen	64810	69060	81150	98330
betaalde rente	13560	17480	20560	23920
overige uitgaven	218320	254870	310620	338720
Totaal fiscale kosten (b)	296690	341410	412330	460970
Fiscale winst (a-b=c)	<u>70020</u>	<u>65340</u>	<u>103950</u>	<u>116800</u>
Af: verschil tussen (hogere) bedrijfseconomische en fiscale afschrijving op machines (d)	9170	13950	16840	18830
Herberekening winst (c-d=e)	60850	51390	87110	97970
Af: berekende kosten:				
berekend loon ondernemers	38180	43830	50790	57430
toeslag voor bedrijfsleiding	8460	9560	11600	12550
berekend loon gezinsleden	4490	5150	5970	6770
ber. rente eigen vermogen	13850	15500	16990	21000
Totaal berekende kosten (f)	64980	74040	85350	97750
Bedrijfseconomische winst/verlies (e-f)	<u>-4130</u>	<u>-22650</u>	<u>1760</u>	<u>220</u>
Arbeidsopbrengst per v.a.k.	20900	21300	29000	31800
Arbeidsopbrengst per ondernemer	22600	16400	34100	36600

6. Bij de 21 loonbedrijven was de procentuele samenstelling van de betaalde en berekende kosten gemiddeld als volgt:

	1973	1974	1975	1976
arbeidskosten + bedrijfsleiding	44%	44%	44%	44%
machinekosten (excl. rente)	38%	38%	38%	38%
rente	9%	9%	9%	9%
kosten onroerende goederen (excl. rente)	2%	2%	2%	2%
overige kosten	<u>7%</u>	<u>7%</u>	<u>7%</u>	<u>7%</u>
Totaal	100%	100%	100%	100%

7. Wanneer de gemiddelde bedrijfsresultaten worden uitgedrukt per 100 gld. nieuwwaarde van het machinepark, ontstaat het volgende overzicht:

	1973	1974	1975	1976
Totale opbrengsten	f60,30	f56,96	f59,95	f59,91
Totale kosten (incl. bedrijfsleiding)	<u>f61,09</u>	<u>f60,64</u>	<u>f59,69</u>	<u>f59,89</u>
Bedrijfseconomische winst/ verlies	-f 0,79	-f3,68	f 0,26	f 0,02

In de periode van 1972 t/m 1976 bleven de opbrengsten per 100 gld. nieuwwaarde van het machinepark ongeveer gelijk, terwijl de kosten verminderden met gemiddeld 0,7% per jaar.

De ongunstige uitkomsten in 1974 worden veroorzaakt door het achterblijven van de opbrengsten. De slechte weersomstandigheden in het najaar van 1974 hebben duidelijk de opbrengsten van het nevenbedrijf akkerbouw negatief beïnvloed.

8. Het balanstotaal van de fiscale balans (gemiddeld per bedrijf) steeg van f 336.000,- per 31 december 1972 tot f 597.000,- per 31 december 1976, een stijging van 78%. Het eigen vermogen nam met 98% toe van f 149.000,- tot f 295.000,-. De stijging van het vreemd vermogen was derhalve geringer, nl. 61%. In de beschouwde periode werd de fiscale solvabiliteit iets verbeterd; het aandeel van het eigen vermogen in % van het balanstotaal steeg van 44% naar 49%.
9. Het balanstotaal van de bedrijfseconomische balans (gemiddeld per bedrijf) steeg van f 352.000,- per 31 december 1972 tot f 634.000,- per 31 december 1976, een stijging van 80%. Het eigen vermogen nam met 102% toe van f 164.000,- tot f 332.000,-. De bedrijfseconomische solvabiliteit steeg aanzienlijk; het aandeel van het eigen vermogen in % van het balanstotaal steeg namelijk van 46,5% per 31-12-1972 tot 52,5% per 31-12-1976.

De totale toename van het eigen vermogen van f 167.600,- gedurende de vermelde periode komt overeen met gemiddeld f 41900,- per bedrijf per jaar.

Deze toename is het saldo van:

herwaardering machinepark	f 20050,-
berekend loon + bedrijfsleiding	f 63675,-
berekende rente	f 16850,-
bedrijfseconomisch winst/verlies	-f 6200,-
saldo privé onttrekkingen min toevoegingen	<u>-f 52475,-</u>

gemiddelde toename eigen vermogen f 41900,- per bedrijf per jaar.

10. Bij de groep van 21 loonbedrijven is in de beschouwde periode de toename van de brutogeldopbrengsten van het loonwerk iets achtergebleven bij de capaciteitsuitbreiding van het machinepark. Deze relatieve daling van de bruto-opbrengst loonwerk kan zowel een gevolg zijn van een te lage of dalende machinebenutting als van het in rekening brengen van te lage tarieven dan wel een combinatie van beide.

Het in rekening brengen van tarieven die lager zijn dan de adviestarieven kan een poging zijn om klanten te behouden of om door het winnen van nieuwe klanten alsnog tot een betere machinebenutting te komen. Wanneer er in een bepaald gebied sprake is van een overcapaciteit aan bepaalde machines zal het echter door de, op korte termijn gezien, inelastische vraag naar loonwerk moeilijk zijn om door het berekenen van lage tarieven tot een hogere geldopbrengst per machine te komen.

11. Ieder jaar worden door de Gewestelijke Raden op advies van de Commissie Landbouw ambachten van het Landbouwschap adviestarieven voor agrarisch loonwerk vastgesteld. Deze tarieven zijn gebaseerd op voorcalculaties die betrekking hebben op normale werk- en weersomstandigheden en op een normale machinebenutting per jaar. Wanneer de brutogeldopbrengsten uit loonwerk voortdurend bij de voorcalculaties achterblijven, zowel door hoeveelheids- als door prijsverschillen, zullen de bij de berekening van de adviestarieven betrokken partijen zich moeten afvragen of, en in welke mate, een heroriëntatie ten aanzien van de uitgangspunten voor de tariefberekening op de politiek t.a.v. de in rekening te brengen tarieven nodig is. Dit zal dan met name gelden voor de bepaling van de "normale" machinebenutting en daarmee van de hoogte van de afschrijving per machine en ook voor de te hanteren normen voor de bedrijfsleidersvergoeding.

De vraag kan worden gesteld of het hanteren van een opslag voor bedrijfsrisico en winst, zoals bij het opstellen van be-

grotingen voor het vaststellen van de adviestarieven, in de praktijk haalbaar is. De "markt" van loonwerk is immers een open markt met veel vragers en aanbieders. Hierdoor zullen op lange termijn gezien de ingezette produktiefactoren hoogstens de neiging hebben tegen hun marktwaarde te worden beloond, waarbij van winst geen sprake is.

12. Bij het onderzoek is gebleken dat de door of voor de bedrijven gevoerde administraties ten aanzien van de specificatie van de opbrengsten over het algemeen heel weinig informatie bevatten. Gegevens over de omvang van het werk (machinebenutting) en gegevens over de geldopbrengst per eenheid werk (per ha of per machinedraaiuur) ontbreken. Inzicht in de bedrijfsgegevens is echter een eerste vereiste om een goede bedrijfseconomische voorlichting door de voorlichtingsdienst en door de organisaties BOVAL en FLEC mogelijk te maken.

Een overzicht van het machinepark en een specificatie van de opbrengsten uit loonwerk zijn hierbij in ieder geval onmisbaar. Berekeningen, zoals b.v. voorcalculaties van de tarieven, moeten kunnen worden getoetst aan de werkelijke uitkomsten van het loonbedrijf.

De commissie "Bedrijfsadministraties" van de Landelijke Raad voor de Bedrijfsontwikkeling heeft in een rapport aangegeven hoe een bedrijfsboekhouding voor agrarische loonbedrijven dient te worden ingericht om zowel voor fiscale als voor bedrijfseconomische doeleinden te kunnen worden gebruikt.

13. Naarmate het eigen vermogen in procenten van het totale vermogen daalt, zal het aantrekken van vreemd vermogen moeilijker en in ieder geval duurder worden. Uit de gegevens is wel gebleken dat over het algemeen bedrijven met ongeveer 30% of minder eigen vermogen, die bovendien geen zekerheden van buiten het loonbedrijf kunnen bieden, wel aangewezen zijn op huurkoopfinanciering. Het bezwaar van deze financieringsvorm is in de eerste plaats dat de prijs aanmerkelijk boven die van andere financieringsvormen ligt. Een nog groter bezwaar is, dat de looptijd van de lening aanmerkelijk korter is dan de levensduur van de machine die wordt gefinancierd. Een flink gedeelte van de aflossing moet dan uit de winst komen. Maar de hoge rentekosten maken dit dikwijls weer onmogelijk. Het gemiddelde van alle bedrijven geeft aan, dat het vreemd vermogen (excl. de nog te betalen belasting, sociale lasten en overige handelscrediteuren) voor ruim 25% bestaat uit huurkoopfinanciering. Het verdient aanbeveling te onderzoeken of met behulp van het Borgstellingsfonds voor de landbouw het aantrekken van goedkoper crediet met een langere looptijd voor agrarische loonbedrijven mogelijk is.

1. Inleiding

1.1 Doel van het onderzoek

Het loonbedrijf vervult een belangrijke functie bij de werk-uitvoering op de Nederlandse landbouwbedrijven. De landbouwbedrijven betaalden in 1977 ongeveer 600 miljoen gulden aan loonwerk. Er is geen reden te verwachten dat de omvang, dus de betekenis van dit agrarische loonwerk zal afnemen. De thans toegepaste bedrijfsorganisatie op akkerbouw- en rundveehouderijbedrijven is dan ook in belangrijke mate afhankelijk van een goed functioneren van het loonbedrijf.

De loonbedrijven zijn er gedurende de afgelopen periode over het algemeen wel in geslaagd hun produktiviteit te vergroten door modernisering en door verbetering van de efficiency. Toch waren er wel indicaties van moeilijkheden. De concurrentie tussen de vele, relatief kleine, bedrijven kon bijzonder fel zijn. De totale machinecapaciteit was waarschijnlijk, in verhouding tot de vraag naar loonwerk, aan de ruime kant. Dit kan leiden tot het in rekening brengen van te lage tarieven.

Door de nog steeds voortgaande capaciteitsvergroting van machines kan weliswaar, in verhouding tot andere kostensoorten, een besparing op arbeidskosten worden bereikt. Maar een vergrote machinecapaciteit met een vaste arbeidsbezetting moet wel volledig kunnen worden benut. Dit betekent voor loonbedrijven een noodzakelijke toeneming van de werkzaamheden. Maar bij een gegeven vraag naar loonwerk in een bepaald gebied zal capaciteitsvergroting gepaard moeten gaan met inkrimping van het aantal machines, dus van het aantal loonbedrijven. Een felle concurrentie op basis van niet-kostendeekkende tarieven gaat begrijpelijkerwijze hieraan vooraf.

Verder leek de financiële positie van loonbedrijven vaak zwak te zijn. Een tekort aan risicodragend vermogen kan dan leiden tot relatief dure en dikwijls ook ondoelmatige financieringsvormen.

Gegevens die meer inzicht kunnen verschaffen over deze bedrijfstak waren er nauwelijks. Toch is het, niet alleen voor de bedrijfstak van het loonbedrijf maar ook voor de landbouw in z'n geheel, van belang een beter inzicht te hebben in de economische situatie van het loonbedrijf. Inzicht dus ook in eventuele bedreiging voor de continuïteit in de bedrijfstak. Stuk voor stuk belangrijke redenen om dit onderzoek te verrichten.

1.2 Opzet van het onderzoek

Voor het genoemde onderzoek is het belangrijk, dat een bepaald machinepark (b.v. in verband met de afschrijvingen) enkele jaren kan worden gevolgd. Daarom is er naar gestreefd het onder-

zoek te betrekken op een aaneengesloten periode van 4 jaren. Er is zoveel mogelijk gebruik gemaakt van beschikbare gegevens uit de door of voor de bedrijven gevoerde administraties. Deze, in opzet en uitvoering onderling verschillende, administraties zijn bewerkt om te komen tot vergelijkbare gegevens.

Dit onderzoek heeft zich beperkt tot de groep van grotere particuliere loonbedrijven. De landbouwwerktuigen-exploiterende coöperaties zijn dus niet in het onderzoek betrokken.

Verder zijn de kleine loonbedrijven (die dikwijls nevenbedrijf zijn van een landbouwbedrijf) buiten beschouwing gebleven.

Van de grotere particuliere loonbedrijven zullen drie groepen van elk $\pm$ 20 bedrijven bij het onderzoek worden ingeschakeld nl. van:

- a. bedrijven werkzaam in zandgebieden;
- b. bedrijven werkzaam in akkerbouwgebieden;
- c. bedrijven werkzaam in weidegebieden;

In dit rapport zijn de resultaten opgenomen van een groep van 21 bedrijven, werkzaam in het Zuidwestelijk Kleigebied.

1.3 Keuze van de bedrijven

Om een keuze uit het beschikbare adressenmateriaal te kunnen maken moest eerst worden bepaald, welke bedrijven voor inschakeling in het onderzoek in aanmerking zouden kunnen komen. Bij deze keuze zijn "voorwaarden" gesteld t.a.v. de volgende punten:

a. Bedrijfsgrootte

De bedrijven moeten minstens 4 trekkers in exploitatie hebben. Bij deze minimum-bedrijfsomvang is meestal sprake van een arbeidsbezetting van ongeveer 3 personen.

b. Aard van het loonwerk

Minstens 50% van het loonwerk moet worden verricht in de landbouw. Loonbedrijven die het grootste gedeelte van hun opbrengst verkrijgen uit grondverzet en ander loonwerk buiten de agrarische sector komen dus niet in aanmerking.

c. Nevenbedrijven

Geen bedrijven met belangrijke andere bedrijfsonderdelen zoals landbouwmechanisatiebedrijven en landbouwbedrijven. Van deze bedrijven kan geen betrouwbare afzonderlijke resultatenberekening van het loonwerk worden opgesteld.

d. Gebieden

Het aantal loonbedrijven, waaruit de keuze voor het onderzoek in het Zuidwestelijk Kleigebied werd verricht was als volgt verdeeld:

Zuid-Holland	92 bedrijven
Zeeland	132 " "
Noord-Brabant	44 " "
Totaal	268 bedrijven

De bedrijven werden op a-selectie wijze gekozen uit het beschikbare adressenmateriaal. De keuze verliep als volgt.

Tot deelname aan het onderzoek werden uitgenodigd 45 bedrijven (hiervan bleken 27 lid te zijn van de BOVAL). Van de gekozen weigerden 7 bedrijven elke medewerking zodat 38 bedrijven tot deelname bereid waren. Maar hiervan voldeden 14 bedrijven niet aan de gestelde voorwaarden. Er waren namelijk 7 bedrijven met te belangrijke nevenbedrijven zoals landbouwbedrijf, landbouwmecanica, grondverzet, transportbedrijf of fouragehandel. Ook waren er 6 bedrijven die door overname of bedrijfssplitsing nog geen voldoende aantal boekjaren beschikbaar hadden. Terwijl 1 bedrijf vrijwel uitsluitend loonwerk verrichtte voor weidebedrijven en daardoor niet geschikt was voor deelname aan dit onderzoek.

Er resteerden dus voor deelname 24 bedrijven. Van drie bedrijven was de boekhouding echter ongeschikt voor het onderzoek. Er bleven dus over voor het onderzoek 21 bruikbare boekhoudingen (waarvan 17 van BOVAL-leden).

De bedrijven waren gevestigd in de volgende provincies:

Zuid-Holland	7	bedrijven
Zeeland	10	" "
Noord-Brabant	4	" "

De ondernemingsvorm was: 6 persoonlijke ondernemingen;
 9 vennootschappen onder firma;
 2 maatschappen;
 4 besloten vennootschappen;

2. Enkele bedrijfsgegevens

2.1 Vestiging

De deelnemende loonbedrijven waren met loonwerk begonnen

vóór 1930 : 4 bedrijven
in 1930 t/m 1939 : 7 "
in 1940 t/m 1949 : 1 bedrijf
in 1950 t/m 1959 : 5 bedrijven
in 1960 of later : 4 "

Het gemiddelde oprichtingsjaar was 1943. Van 7 bedrijven was de oprichter in 1976 nog eigenaar van het bedrijf. Van de overige bedrijven was (waren) op dat tijdstip de ondernemer(s) al van de volgende generatie. De huidige ondernemers van 1976 waren gemiddeld reeds eigenaar vanaf 1961.

Over het algemeen werd de vestigingsplaats van hun bedrijf door de ondernemers als gunstig beoordeeld. Slechts bij drie bedrijven was de beoordeling matig.

De afstand tot de verste opdrachtgevers (dus afstand vestigingsplaats tot aan de rand van het werkgebied) werd door de ondernemers als volgt geschat:

5 t/m 7 km : 9 bedrijven
8 t/m 10 km : 7 "
12 t/m 15 km : 4 "
meer dan 15 km : 1 bedrijf

Gemiddeld per bedrijf 9½ km (de mediaan was 9 km)

Er werd slechts heel weinig agrarisch loonwerk verricht buiten dit eigenlijke "vestigingsgebied".

Naar schatting + 95% van het agrarisch loonwerk werd verricht bij zogeheten "vaste klanten".

2.2 Bedrijfs grootte

Indien de deelnemende bedrijven worden gerangschikt naar nieuwwaarde van het aanwezige machinepark, is de indeling als volgt:

Nieuwwaarde machinepark	Aantal bedrijven	
	per 1-1-1973	per 1-1-1977
minder dan f 250.000	3	1
f 250.000 - f 500.000	9	2
f 500.000 - f 750.000	6	4
f 750.000 - f 1.000.000	3	6
f 1.000.000 - f 1.250.000	-	3
f 1.250.000 - f 1.500.000	-	3
f 1.500.000 - f 1.750.000	-	1
f 1.750.000 - f 2.000.000	-	1
	21 bedr.	21 bedr.

Het gemiddelde aantal trekkers per bedrijf was:
 per 1 januari 1973: 6,2 stuks en per 1 januari 1977: 7,2 stuks
 Het gemiddelde per 1 januari 1977 heeft betrekking op:

4 - 5	trekkers per bedrijf	10 bedrijven
6 - 10	" " "	6 "
meer dan 10	" " "	5 "
		21 bedrijven

Andere zelfrijdende machines waren er gemiddeld 5,5 per bedrijf, waarvan 56% maaidorsers; 6% bietenrooimachines; 2% aardappelrooimachines; 6% veldspuiten; 6% maishakselaars en 24% grondverzetmachines.

2.3 Arbeidsbezetting

In 1976 waren op de groep van 21 bedrijven in totaal 41 ondernemers, namelijk 10 maal één ondernemer, 5 maal twee ondernemers, 4 maal drie ondernemers, 1 maal vier ondernemers en 1 maal vijf ondernemers.

Dus gemiddeld 1,95 ondernemer per bedrijf.

De gemiddelde arbeidsbezetting in aantal omgerekende volwaardige arbeidskrachten per bedrijf was als volgt:

	1973	1974	1975	1976
Ondernemers 1)	1,88	1,88	1,88	1,92
Meewerkende gezinsleden	-,22	-,22	-,22	-,22
Betaald personeel	4,46	4,50	4,55	4,70
Totaal per bedrijf	6,56	6,60	6,65	6,84

- 1) Door niet volledige beschikbaarheid van enkele ondernemers voor het bedrijf lager dan het gemiddeld aantal aanwezige ondernemers.

De spreiding was in 1976 als volgt (in omgerekende volwaardige arbeidskrachten)

Nog geen 3 arbeidskrachten	1 bedrijf
> 3 maar < 4	6 bedrijven
> 4 " < 6	4 "
> 6 " < 8	4 "
> 8 " < 10	4 "
meer dan 10	2 "

De arbeid van meewerkende gezinsleden heeft meestal betrekking op administratief werk, waaronder ook wordt verstaan: telefoongesprekken met de opdrachtgevers, leveranciers, enz.
 Van de arbeidsbezetting was, de ondernemer uitgezonderd, gemiddeld

0,23 omgerekende arbeidskracht met dit administratieve werk bezig.

De arbeidskosten betaald personeel hebben voor + 40% betrekking op los personeel en voor + 60% op vast personeel. Onder vast personeel is dan ook begrepen het personeel dat wel in vast dienst is, maar 's winters enkele maanden in de wachtgeldregeling wordt opgenomen. Zoons van de ondernemer(s) die geen medefirmant zijn, maar in loondienst, zijn opgenomen onder betaald personeel.

3. Het machinepark

3.1 Aankoopwaarde en nieuwwaarde van het machinepark

Tot het machinepark zijn alleen die machines en werktuigen gerekend, waarmede loonwerk kan worden verricht. Machines en werktuigen voor onderhoud en reparatie werden tot de hulpwerktuigen gerekend. Op de balans zijn deze "hulpwerktuigen" te zamen met b.v. kantoorinventaris en personenauto's opgenomen onder "overige" inventaris loonbedrijf (zie regel 7 van bijlage 3).

In tabel 3.1 zijn een aantal gegevens over het machinepark opgenomen, waarmede de ontwikkeling over een periode van vier jaar wordt aangegeven. In het machinepark zijn alle machines opgenomen die voor loonwerk beschikbaar zijn; ook de oude machines. Oudere machines worden over het algemeen minder intensief gebruikt dan nieuwe machines. Ze worden dikwijls min of meer als reserve machines beschouwd, waarvoor meestal niet meer wordt gerekend op een opbrengst van betekenis.

Daarom is bij bepaalde berekeningen in dit rapport naast het volledige machinepark ook het machinepark berekend zonder de "oude" machines, waarbij de grens getrokken is bij 10 jaar. Na meer dan 10 gebruiksjaaren wordt een machine tot de groep "oude machines" gerekend. Bij de berekening van het aantal gebruiksjaaren (de leeftijd) wordt het jaar van verkoop niet geteld.

Een andere reden om de grens op tien jaar te stellen is, dat bij de berekeningen van de verschillende loonwerktarieven door de Afdeling Landbouwbachten van het Landbouwschap bij ruim 30% van de berekeningen de maximale gebruiksduur van de betreffende machine wordt gesteld op 10 jaar. Bij de overige 70% van de berekeningen is de gebruiksduur van de machine meestal gesteld op 5, 6 of 7 jaar.

Fiscaal zijn de machines met de langst verwachte levensduur toch ook na 10 jaar wel volledig, of tot op een geringe restwaarde afgeschreven.

In tabel 3.1 is naast de aankoopwaarde en nieuwwaarde ook de gemiddelde leeftijd van de machines opgenomen. De nieuwwaarde is berekend uit de aankoopwaarde met behulp van het prijsindexcijfer 1) (excl. BTW) van landbouwwerktuigen en machines in gebruik bij loonbedrijven.

1) Bron: LEI, berekend uit gegevens van het IMAG.

Tabel 3.1 Enkele gegevens over het totale machinepark per bedr.1)
(dus inclusief machines van meer dan 10 jaar oud)
naar de stand per 31 december

Omschrijving	1972	1973	1974	1975	1976
	gld.	gld.	gld.	gld.	gld.
Aankoopwaarde machinepark					
1. Mach. t/m 10 jaar oud	392.800	438.300	491.600	562.500	646.600
2. Oudere machines	11.500	17.500	20.800	30.800	44.200
3. Totale aankoopw.p.bedr.	<u>404.300</u>	<u>455.800</u>	<u>512.400</u>	<u>593.300</u>	<u>690.800</u>
Nieuwwaarde machinepark					
4. Mach. t/m 10 jaar oud	460.400	525.800	614.200	731.500	819.600
5. Oudere machines	16.100	26.400	34.600	56.800	85.500
6. Totale nieuww.p.bedr.	<u>476.500</u>	<u>552.200</u>	<u>648.800</u>	<u>788.300</u>	<u>905.100</u>
Nieuww. in % van aankoopw.					
7. van mach. t/m 10 jr.oud	117	120	125	130	127
8. van oudere machines	140	151	166	184	193
9. van alle machines	118	121	127	133	131
10. Nieuww. oudere machines in % van totale nieuww.	3,4	4,8	5,3	7,2	9,4
11. Gemidd. leeftijd (in ja- ren) van machines t/m 10 jaar oud (gewogen met nieuww.)	4,45	4,44	4,51	4,39	4,05
12. Idem van volledige ma- chinepark (dus incl. oude machines)	4,69	4,80	4,93	4,97	4,84

1) De bijlagen 1a en 1b geven een specificatie van de aankoopwaar-
den en nieuwwaarden per balansdatum, naar jaar van aankoop.

Het verloop van dit prijsindexcijfer is als volgt (basis 1972 = 100):

1962: 72; 1966: 78; 1970: 87; 1974: 120; 1978: 163;
 1963: 72; 1967: 81; 1971: 94; 1975: 136; 1979: 172;
 1964: 74; 1968: 83; 1972: 100; 1976: 146;
 1965: 76; 1969: 81; 1973: 108; 1977: 155;

Bij de berekening van de gemiddelde leeftijd van het machinepark zijn de leeftijden van de machines gewogen met de betreffende nieuwwaarden. Uit tabel 3.1 blijkt dat de gemiddelde leeftijd van het volledige machinepark toeneemt omdat van jaar op jaar het aandeel van de oude machines stijgt. Per 1-1-1979 is het aandeel van de oude machines (gerekend in nieuwwaarde) gestegen tot 9,4%.

Met de totale aankoopwaarde, en nog iets nauwkeuriger met de totale nieuwwaarde van een machinepark kan de grootte van een loonbedrijf worden aangegeven. Met behulp van het kengetal "nieuwwaarde totale machinepark" kunnen loonbedrijven onderling worden vergeleken en kan de ontwikkeling van een bepaald loonbedrijf worden aangegeven.

Alle verschillende soorten machines kunnen onder één noemer worden gebracht met behulp van aankoopprijs en nieuwwaarde van de verschillende machines. In tabel 3.2 is dit uitgevoerd voor het volledige gemiddelde machinepark per bedrijf.

Tabel 3.2 Het volledige machinepark in indexcijfers
 (1972 = 100; stand per ultimo:)

	1972	1973	1974	1975	1976
1. Aankoopwaarde machinepark	100	113	127	147	171
2. Nieuwwaarde machinepark	100	116	136	165	190
3. Indexcijfer aankooprijzen	100	108	120	136	146
4. Toeneming capaciteit volgens prijspeil 1972	100	108	114	122	130

De aankoopwaarde van het machinepark, aanwezig per 31-12-1976 is dus 71% hoger dan het overeenkomstige bedrag per 31-12-1972. Een belangrijke toeneming dus. In nieuwwaarde gerekend is de toeneming nog hoger, namelijk 90%. Indien alle nieuwwaarden van de machines echter worden herleid 1) tot nieuwwaarden per prijspeil 1972 dan is de toeneming, dus de uitbreiding van het machinepark in 4 jaar in totaal 30% geweest. Dit cijfer geeft op globale wijze

1) Hierbij wordt verondersteld dat de samenstelling van het machinepark op de groep van 21 bedrijven overeenkomt met de samenstelling van het algemene machinepark waarop het prijsindexcijfer is gebaseerd.

de toeneming aan van de totale capaciteit van het volledige machinepark.

Laat men nu alle machines met meer dan 10 gebruiksjaren, die nog wel aanwezig en inzetbaar zijn buiten het machinepark, dan kunnen de volgende overeenkomstige indexcijfers in tabel 3.3 worden berekend.

Tabel 3.3 Machinepark van 0 t/m 10 jaar in indexcijfers
(1972 = 100; stand per ultimo:)

	1972	1973	1974	1975	1976
1. Aankoopwaarde machinepark	100	112	125	143	165
2. Nieuwwaarde machinepark	100	114	133	159	178
3. Indexcijfer aankooprijzen	100	108	120	136	146
4. Toeneming capaciteit volgens prijspeil 1972	100	106	111	117	122

Indien de "oude" machines buiten beschouwing blijven, dan is de stijging van de totale capaciteit "slechts" 22% geweest. Bij de bespreking van de bruto-opbrengsten uit loonwerk zal het verloop van de opbrengsten worden vergeleken met de hier berekende uitbreiding van het machinepark.

3.2 Fiscale boekwaarde van het machinepark

De boekwaarde van een machinepark wordt bepaald door de mate waarin er jaarlijks op de machines wordt afgeschreven. Uit de boekwaarde en de gemiddelde leeftijd van het machinepark per balansdatum kan worden berekend welk percentage van de aankoopwaarde fiscaal gemiddeld per jaar in de afgelopen gebruiksjaren werd afgeschreven.

Voor het volledige aanwezige machinepark (dus inclusief machines boven 10 jaar oud) werden de volgende percentages berekend: (zie tabel 3.4).

Tabel 3.4 Gemiddelde fiscale afschrijving per jaar (volledig machinepark)

Machinepark per ultimo:	1972	1973	1974	1975	1976	Gemidd.
Boekw. in % van aankoopw.	35,05	35,20	36,10	37,80	40,25	37,25
Gem.leeftijd in jaren 1)	4,45	4,45	4,44	4,32	4,09	4,35
Gem.afschr. per jaar in % v.d. aankoopwaarde	14,60	14,55	14,40	14,40	14,60	14,50

1) Gewogen met aankoopwaarden.

Ondanks een toenemend aandeel oudere machines vertoont de gemiddelde leeftijd een dalende tendens. Dit wordt veroorzaakt door een sterkere daling van de gemiddelde leeftijd van de machines tot 10 jaar.

Indien alle machines boven 10 gebruiksjaaren niet meer in het machinepark worden opgenomen, dan komt de gemiddelde leeftijd (gewogen met aankoopwaarden) aanzienlijk lager uit en het gemiddelde afschrijvingspercentage hoger. Dit blijkt uit onderstaande cijfers (zie tabel 3.5).

Tabel 3.5 Gemiddelde fiscale afschrijving per jaar (machinepark 0 t/m 10 jaar)

Machinepark per ultimo:	1972	1973	1974	1975	1976	Gemidd.
Boekwaarde in % van aankoopwaarde	36,05	36,60	37,60	42,60	43,00	39,65
Gem.leeftijd in jaren	4,24	4,15	4,10	3,88	3,52	3,93
Gem. afschrijving per jaar in % van de aankoopwaarde	15,10	15,30	15,20	14,80	16,20	15,35

De gemiddelde afschrijving per jaar, berekend in de tabellen 3.4 en 3.5 is het gemiddelde van een aantal afschrijvingsjaren. Door verschillende oorzaken zoals extra afschrijving in eerste gebruiksjaar, afschrijving in procenten van de boekwaarde bij een aantal bedrijven, snelle verkoop of inruil van machines, uiteenlopende soorten machines, wordt niet voor elk gebruiksjaar een zelfde bedrag van een gemiddeld machinepark afgeschreven.

Globaal verloopt de afschrijving van het gemiddelde machinepark van de loonbedrijven in het Zuidwestelijk Kleigebied als aangegeven in tabel 3.6.

Tabel 3.6 Gemiddelde fiscale afschrijving in procenten van de aankoopprijs in verschillende gebruiksjaaren

Machines met een leeftijd van:	Boekwaarde einde boek- jaar	(afgeschreven in: (in procenten))					
		1e	2e	3e	4e	5e	6e
		gebruiksjaar					
1 jaar	80%	20 1)	-	-	-	-	-
2 "	64%	20	16	-	-	-	-
3 "	50%	20	16	14	-	-	-
4 "	38%	20	16	14	12	-	-
5 "	29%	20	16	14	12	9	-
6 "	21%	20	16	14	12	9	8

1) De vermelde percentages zijn afgeleid van het gemiddelde van de door de bedrijven toegepaste afschrijvingsmethoden:

- Een jaarlijks gelijk afschrijvingsbedrag, door elk jaar een bepaald percentage van de aankoopprijs af te schrijven (toegepast door ca. 70% van de bedrijven).
- Een jaarlijks dalend afschrijvingsbedrag, door elk jaar een vast percentage van de boekwaarde aan het einde van het voorgaande jaar af te schrijven (toegepast door ca. 30% van de bedrijven).

Indien machines langer in gebruik zijn dan 6 jaar, kan voor de volgende 4 jaren nog eens op resp. 6, 6, 5 en 4% per jaar afschrijving worden gerekend.

3.3 Berekening van de bedrijfseconomische afschrijving

De mutaties in de waarde van het gemiddelde machinepark zijn per boekjaar afzonderlijk opgenomen in tabel 3.7. De aankoop waarde en de fiscale boekwaarden zijn ontleend aan de boekhoudingen.

De bedrijfseconomische boekwaarde werd als volgt berekend. De totale fiscale boekwaarde per balansdatum werd gespecificeerd in bedragen voor elk "aankoopjaar", dus per leeftijdsgroep, op basis van de boekwaardepercentages, genoemd in tabel 3.6. Omdat dit afgeronde percentages zijn zal het totaalbedrag van deze specificatie niet precies overeenkomen met het balansbedrag van de fiscale balans. De bedragen per leeftijdsgroep worden dan verhoudingsgewijs aangepast, zodat de telling van de specificatie wel aansluit bij de fiscale balans. Vervolgens worden de bedragen van deze "fiscale" specificatie voor elk aankoopjaar herleid tot bedrijfseconomische waarden met behulp van de prijsindexcijfers van de aankopprijzen (zie paragraaf 3.1). Het totaal van de verschillende leeftijdsgroepen geeft de bedrijfseconomische boekwaarde van het machinepark op een bepaalde balansdatum (zie regels 14 t/m 19 van tabel 3.7). Elk jaar vond een herwaardering plaats van de op regel 14 van tabel 3.7 opgenomen bedrijfseconomische boekwaarde die aan het einde van het voorgaande boekjaar was berekend. Deze herwaardering (zie regel 15 van tabel 3.7) is gebaseerd op het verloop van het prijsindexcijfer van landbouwwerktuigen in het dan lopende boekjaar t.o.v. het voorgaande jaar.

Het uitgangspunt was steeds, dat prijsstijging van nieuwe machines een procentueel evenredige prijsstijging van gebruikte machines tot gevolg heeft.

De bedrijfseconomische afschrijving werd in tabel 3.7 ten slotte berekend door de opnieuw gewaardeerde beginwaarde te vermeerderen met de aankopen en te verminderen met de opbrengst van verkochte machines en met de berekende boekwaarde aan het einde van het boekjaar. In deze netto-afschrijving zijn dus de eventuele boekwinsten en boekverliezen verwerkt. De bedrijfseconomische afschrijving komt gemiddeld per jaar op 12,73% van de nieuwwaarde (zie regel 6 van tabel 4.6).

3.4 Samenstelling van het machinepark

In tabel 3.8 is een procentuele verdeling opgenomen van het aankoopbedrag van het aanwezige machinepark naar soort machines, van machines van 0 t/m 10 jaar oud. Nog oudere machines zijn dus buiten beschouwing gelaten.

Tabel 3.7 Mutaties in het machinepark (in aankoopwaarde, fiscale boekwaarde en bedrijfsec. waarde).
Gemiddelden per bedrijf in gld.

	1973	1974	1975	1976
A. In aankoopwaarde (alleen machines van 0 t/m 10 jaar)				
1. Waarde begin boekjaar	392.830	438.330	491.550	562.510
2. + Aankopen	92.270	109.970	132.140	170.040
3. - Verkopen (of ingeruild of afgeboekt)	46.770	56.750	61.180	85.910
4. Waarde einde boekjaar	<u>438.330</u>	<u>491.550</u>	<u>562.510</u>	<u>646.640</u>
B. In fiscale boekwaarde				
5. Boekw. begin boekjaar	141.660	160.370	184.910	224.370
6. + Aankoop	92.270	109.970	132.140	170.040
7. - Opbrengst bij verkoop/ inruil	14.670	22.710	19.920	26.940
8. Saldo	<u>219.260</u>	<u>247.630</u>	<u>297.130</u>	<u>367.470</u>
9. Afschrijvingen normaal	58.880	65.420	73.090	90.360
10. + Extra-afschrijving (ver- vangingsreserve)	4.340	6.020	10.550	12.890
11. - boekwinst bij verkoop/inruil	4.330	8.720	10.880	13.820
12. Netto-afschrijving	<u>58.890</u>	<u>62.720</u>	<u>72.760</u>	<u>89.430</u>
13. Boekw. einde boekjaar	<u>160.370</u>	<u>184.910</u>	<u>224.370</u>	<u>278.040</u>
C. In bedrijfsecon. waarde				
14. Boekw. begin boekjaar	157.190	178.840	209.370	259.790
15. Bijboeking door herwaar- dering	12.110	19.930	27.800	20.350
16. + Aankoop	92.270	109.970	132.140	170.040
17. - Opbr. bij verkoop/inruil	14.670	22.710	19.920	26.940
18. Saldo	<u>246.900</u>	<u>286.030</u>	<u>349.390</u>	<u>423.240</u>
19. Boekw. einde boekjaar	<u>178.840</u>	<u>209.370</u>	<u>259.790</u>	<u>314.980</u>
20. Netto-afschrijving	<u>68.060</u>	<u>76.660</u>	<u>89.600</u>	<u>108.260</u>

Een gelijksoortige specificatie, waarbij de oudere machines wel in het machinepark zijn begrepen, is opgenomen in bijlage 2. Het aandeel van machines ouder dan 10 jaar, in het totale machinepark wordt van jaar tot jaar groter, en bedroeg in 1976 gemiddeld ongeveer 6½%. Een aantal machinegroepen dat ongeveer de helft van het machinepark uitmaakt ligt om of nabij dit gemiddelde.

Een heel sterke veroudering komt voor bij de groep oogstmachines akkerbouw (o.a. maaidorsers) met een aandeel van 26% oude machines in 1976. Geen of heel weinig oude machines komen voor in de groepen grondverzetmachines, slootreinigers, verzorgingswerktuigen akkerbouw, aardappel- en bietenrooimachines en werktuigen voor bewaren en afleveren.

De betreffende percentages zijn opgenomen in de laatste kolom van genoemde bijlage 2.

Behalve deze veroudering van het machinepark was er ook een verschuiving in de procentuele samenstelling van het machinepark. Het aandeel van de oogstmachines voor granen nam zeer sterk af. Een geringer relatieve afname was er bij de landbouwkranen en grondverzetmachines. Van de andere kant een niet onbelangrijke uitbreiding bij de bietenoogstmachines. Een relatieve toename was er ook voor de machinegroepen trekkers, oogstmachines voor voeder- gewassen en de verzorgingswerktuigen akkerbouw.

3.5 Waardevermindering van de verkochte machines

In de periode 1973 t/m 1976 werden er uiteraard machines verkocht en ingeruild. Uit de opbrengst van de verkochte machines kan achteraf worden berekend wat de gemiddelde waardevermindering per jaar, de afschrijving, is geweest. Natuurlijk moet men zich wel realiseren, dat de opbrengstprijis van de ingeruilde machine in belangrijke mate mede zal worden bepaald door soort en prijs van de nieuw te kopen machine.

Van de verkopen in de periode 1973 t/m 1976 zijn de gemiddelde uitkomsten per bedrijf berekend door van twee verschillende uitgangspunten uit te gaan namelijk eerst op basis van aankoopwaarde en vervolgens op basis van nieuwwaarde.

a. Op basis van aankoopwaarde	
Aankoopwaarde van de verkopen	f 217.900,-
Opbrengst bij verkoop	f 84.200,-
Opbrengst in % van de aankoopwaarde	38,65%
Gewogen gem.gebruiksduur op basis aankoopw.	5,63 jaar
Gem.afschr. per gebruiksjaar in % aankoopw.	10,90%
b. Op basis van nieuwwaarde	
Nieuww. v.d. verkopen op moment van verkoop	f 319.800,-
Opbrengst bij verkoop	f 84.200,-
Opbrengst in % van de nieuwwaarde	26,35%
Gewogen gem.gebruiksduur op basis nieuww.	6,05 jaar
Gem.afschr. per gebruiksjaar in % nieuww.	12,15%

Tabel 3.8 Procentuele verdeling van het aankoopbedrag van het aanwezige machinepark, naar soort machine (per balansdatum) (alleen machines van 0 t/m 10 jaar oud)

	per 31 december					
	omschrijving	1972	1973	1974	1975	1976
		%	%	%	%	%
1. Trekkers met toebehoren, werktuigendragers		20,09	21,32	21,27	21,14	22,62
2. Grondschuiven, landbouwkranen, grondkarren en andere grondverzetmachines		18,93	17,81	16,64	16,94	17,50
3. Landbouwagens, hydraulische kipwagens, voor- en achterladers		2,92	3,00	3,18	2,88	2,93
4. Slootreinigers, baggerzuigers, wallen- en greppelfrezen, berm- en taludmaaiers		2,17	2,05	1,92	1,75	1,31
5. Akkerbouwwerkt. voor grondbewerking: frezen, ploegen, eggen, zaaibedcombinaties		3,87	3,99	3,82	3,77	3,65
6. Werktuigen voor bemesting o.a.: gier- en mengmestverspreiders, stalment- en kunstmeststrooiers		1,17	1,26	1,41	1,34	1,35
7. Akkerbouw: zaai-, poot- en plantmachines		4,67	4,49	4,72	4,33	4,48
8. Akkerbouw: verzorgingswerkt., spuitmachines, rijendurmachines, granulaatstrooiers, grondontsmettingsmachines		2,50	2,25	2,20	2,23	3,82
9. Akkerbouw: oogstmachines voor granen, zaden, peulvruchten (excl. opraappersen)		19,13	18,45	16,62	12,95	11,65
10. Aardappelrooimachines loofklappers		3,38	3,36	3,23	3,99	3,65
11. Bieten- en uienrooimachines, bietenladers, groenteoogstmach.		11,48	10,33	12,89	16,54	15,64
12. Werktuigen voor bewaren en afleveren: aardappelboxenvullers, bandtransporteurs		1,--	0,91	0,93	1,04	1,--
13. Grasland: graszaaimachines, weide-eggen en slepen		0,00	0,00	0,00	-	-
14. Oogstmachines voedergewassen: grasmaaimachines, veldhakse-laars, hooiharken- en schudders, maishakse-laars en opraappersen		7,97	10,13	10,37	10,05	9,40
15. Opraapwagens en opraapdoseerwagens, silagewagens		0,72	0,65	0,80	1,05	1,--
16. Overige werktuigen rundveehouderij en grasland, zoals kuilvoersnijders enz.		-	-	-	-	-
		100,--	100,--	100,--	100,--	100,--

De onder b berekende gemiddelde werkelijke waardevermindering komt op 12,15% per jaar. Dit percentage is iets lager dan de in tabel 3.7 berekende netto-afschrijving op het gehele machinepark in 1973-1976 die uitkomt op een gemiddelde van 12,75% per jaar.

In tabel 3.9 zijn van de verkochte machines enkele gemiddelden per soort machine opgenomen. Van vijf soorten machines bedraagt de waardevermindering meer dan 15% (tussen 15% en 18½%) per jaar: landbouwcirkelmaaiers, bietenkoppers/-ontbladeraars, mengmestverspreiders, bietenrooimachines en bieten-/bietenbladladers. Daarna volgen zwadmaaiers, maishakselaars en laadschoppen met 14 à 15%. Ploegen, aangedreven eggen en zaaimachines komen op ongeveer 13% per jaar.

Tabel 3.9 Gemiddelde gebruiksduur en afschrijving per jaar op basis van nieuwwaarde van in 1973 t/m 1976 verkochte machines

Soort machine	Aantal waar- nemin- gen	Gebruiks- duur in jaren	Inruil- prijs in % van nieuww.	Afschrijving in % van nieuwwaarde totaal per ge- bruiksjaar	
Trekkers	77	6,43	31,05	68,95	10,70
Laadschoppen/kranen	36	5,50	23,55	76,45	13,90
Landbouwwagens	13	9,93	5,30	94,70	9,55
Hydraulische kipwagens	9	6,29	26,90	73,10	11,60
Frezen	12	6,62	27,45	72,55	10,95
Ploegen	22	6,70	14,75	85,25	12,70
Aangedreven eggen	10	4,25	43,35	56,65	13,35
Zig-zag eggen	7	5,71	28,70	71,30	12,50
Cultivators	5	9,46	21,50	78,50	8,30
Zaaimachines	14	7,12	9,20	90,80	12,75
Maiszaaimachines	7	7,46	38,00	62,00	8,30
Bietenzaaimachines	12	7,70	17,60	82,40	10,70
Aardappelpootmachines	11	7,95	24,25	75,75	9,55
Wiedmachines	5	8,95	2,35	97,65	10,90
Veldspuiten	8	10,18	4,30	95,70	9,40
Maaidorsers	11	8,42	10,35	89,65	10,65
Zwadmaaiers/maai-garnituren	11	4,84	27,85	72,15	14,90
Aardappelrooimachines	18	6,08	27,25	72,75	11,95
Machines voor het opslaan van aardappelen	12	6,02	30,95	69,05	11,45
Bietenkoppers/ontbladeraars	6	3,10	46,70	53,30	17,20
Bietenrooimachines	32	5,13	22,80	77,20	15,05
Bieten- en bietenbladopladers	8	4,63	27,25	72,75	15,70
Landbouwcirkelmaaiers	16	4,36	20,10	79,90	18,30
Veld/maishakselaars	8	2,14	69,00	31,00	14,45
Hooischudders	9	7,42	8,00	92,00	12,40
Opraappersen	18	8,13	13,00	87,00	10,70
Stalmeststrooiers	9	7,75	4,50	95,50	12,30
Mengmestverspreiders	4	4,70	24,75	75,25	16,00
Kunstmeststrooiers	7	6,54	20,90	79,10	12,10
Totaal van 4 jaren per bedrijf gemiddeld		6,05	26,35	73,65	12,15

4. De bedrijfsresultaten

De gemiddelde bedrijfsresultaten zijn berekend uit de fiscale exploitatierekeningen van de deelnemende bedrijven. Het eindresultaat is de fiscale bedrijfswinst. Vanuit de fiscale bedrijfswinst is de bedrijfseconomische winst berekend.

4.1 Gemiddelde opbrengsten per bedrijf

Tabel 4.1 geeft een specificatie van de gemiddelde opbrengsten per bedrijf. Naast de opbrengsten uit loonwerk en nevenbedrijf zijn ook berekende opbrengsten geboekt voor privé-gebruik auto en huurwaarde woonhuis.

De opbrengsten van het nevenbedrijf, die bijna geheel betrekking hebben op landbouw, zijn verminderd met de directe kosten van dit nevenbedrijf (regel 17 van tabel 4.1). Bij 14 loonbedrijven was sprake van een dergelijk nevenbedrijf of -bedrijfje.

Uitgangspunt bij de bedrijfskeuze was, dat de loonbedrijven met overwegend loonwerk buiten de landbouw niet voor deelname aan het onderzoek in aanmerking konden komen. Van de 21 bedrijven hebben 14 bedrijven - uiteraard in verschillende mate - loonwerk buiten de agrarische sector verricht.

De procentuele samenstelling van de bruto-opbrengst was gemiddeld:

	1973	1974	1975	1976
Opbrengsten landbouwbedrijf	10,2%	8,1%	9,4%	11,1%
Agrarisch loonwerk (incl.midd.) 1)	66,4%	65,8%	64,9%	63,0%
Loonwerk buiten de landbouw	23,4%	26,1%	25,7%	25,9%
	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Het aandeel niet-agrarisch loonwerk nam toe van 23,4% tot 25,9% van de totale bruto-opbrengst. In absolute cijfers steeg de bruto-opbrengst uit agrarisch loonwerk van 1973 tot 1976 met 49% en steeg die van loonwerk buiten de landbouw met 73%.

Bij slechts drie bedrijven waren de bruto-opbrengsten uit loonwerk gespecificeerd naar soort loonwerk (maar niet uniform). Een dergelijke specificatie kon dus niet worden opgesteld voor het gemiddelde bedrijf.

1) Bij de dienstverlening worden door de loonwerkers in voorkomende gevallen benodigde bestrijdingsmiddelen, grond- en hulpstoffen geleverd.

Tabel 4.1 Opbrengsten uit loonwerk en nevenbedrijf van loonbedrijven in het Zuidwestelijk Kleigebied in 1973-1976 (gemiddelde uitkomsten per bedrijf in gld.)

Omschrijving	1973	1974	1975	1976
Loonbedrijf (I)				
1. Loonw.op eigen landb.bedr.	11.550	12.170	11.660	15.050
2. Loonw.in de landbouw bij derden	246.280	271.090	339.260	367.240
3. Loonw.buiten de landbouw	90.950	112.570	139.100	157.510
4. Verkoop van middelen grond- en hulpstoffen	80	200	600	990
5. Overige opbrengsten loonbedrijf	540	610	890	1.510
6. Ontvangen rente	460	510	520	960
7. Overige opbr.uit beleg.	-	-	40	-
8. Subtotaal I (loonbedr.)	<u>349.860</u>	<u>397.150</u>	<u>492.070</u>	<u>543.260</u>
Landbouw- en nevenbedrijven(II)				
9. Opbr. landb.bedr.	39.720	35.110	50.960	67.440
10. Opbr. andere nevenbedr.	940	470	320	2.260
11. Totaal	<u>40.660</u>	<u>35.580</u>	<u>51.280</u>	<u>69.700</u>
12. Afschr. landb.- en nevenbedrijven	200	600	810	950
13. Lasten onr.goed buiten loonbedrijf	760	700	1.310	1.030
14. Voederkosten en overige kosten vee	3.170	3.450	3.590	5.020
15. Overige kosten landbouw (incl. eigen loonwerk)	21.220	23.070	23.490	30.700
16. Overige kosten andere nevenbedrijven	-	150	-	-
17. Totaal directe kosten landb.+ nevenbedrijven	<u>25.350</u>	<u>27.970</u>	<u>29.200</u>	<u>37.700</u>
18. Subtotaal II (opbr. minus kosten van landbouw + nevenbedrijven)	<u>15.310</u>	<u>7.610</u>	<u>22.080</u>	<u>32.000</u>
19. Privégebruik auto	1.080	1.550	1.760	2.020
20. Huurwaarde woonhuis	310	300	260	320
21. Overig privégebruik	150	140	110	170
22. Subtotaal III	<u>1.540</u>	<u>1.990</u>	<u>2.130</u>	<u>2.510</u>
23. Totaal van I, II en III	<u>336.710</u>	<u>406.750</u>	<u>516.280</u>	<u>577.770</u>

Een overzicht van de verdeling van het aankoopbedrag van het gemiddelde machinepark naar soort machine (zie tabel 3.8) kan echter tot op zekere hoogte informatie geven over de vermoedelijke samenstelling van het loonwerkpakket.

Een belangrijke vraag die gesteld moet worden is: "indien er een uitbreiding van het machinepark heeft plaatsgehad in de periode 1973-1977, is er dan ook een adequate toeneming van loonwerk geweest? De gegevens in tabel 4.2 kunnen hierover nadere informatie geven.

Tabel 4.2 Toeneming van het loonwerk

	1973	1974	1975	1976
Gemiddeld per bedrijf				
Bruto-opbr.loonwerk (tabel 4.1: regel 1 t/m 4)	f348.860	f396.030	f490.620	f540.790
Af: werk d.d., aankoop bestr.midd.en hulpstoffen (tabel 4.4: regel 7,8 en 9)	" 49.580	" 56.880	" 77.880	" 86.630
Netto-opbrengst loonwerk	<u>f299.280</u>	<u>f339.150</u>	<u>f412.820</u>	<u>f454.160</u>
Index loonw.tarieven 1)	100	110	125	135
"Hoeveelh." loonwerk op basis van loonw.tarieven van 1973	f299.280	f308.000	f330.000	f336.000
Idem in indexcijfers (= verloop van de "hoeveelheid" loonwerk)	100	103	110	112

- 1) Zie Landbouwcijfers 1980 (LEI-CBS) tabel 66c. Loonwerktarieven in de landbouw (akkerbouw).

Met behulp van het indexcijfer van de loonwerktarieven is dus een benadering gemaakt van het verloop van de hoeveelheid loonwerk in enkele jaren na 1973. In drie jaar tijd zou de hoeveelheid loonwerk toegenomen zijn met in totaal 12% dus gemiddeld 4% per jaar.

Verondersteld wordt hierbij dat alle soorten loonwerk in gelijke mate toenemen en ook, dat al het loonwerk werd verricht op basis van de adviestarieven van het Landbouwschap, of dat zowel in 1973 als in 1976 in dezelfde mate werd afgeweken van de adviestarieven. Bij het ontbreken van werkelijke gegevens omtrent het verrichte werk is dit de best mogelijke benaderingswijze.

De volgende vraag is hoe het verloop was van de totale capaciteit van het machinepark in de jaren 1973-1976.

In hoofdstuk 3 zijn uitvoerige gegevens over het gemiddelde machinepark opgenomen, waarbij de verschillende soorten machines, aangekocht in verschillende jaren, met behulp van indexcijfers van de aankopprijzen van machines (zie par. 3.1) onder één noemer

zijn gebracht door berekening van de nieuwwaarde per balansdatum. Door vervolgens de nieuwwaarden op de verschillende balansdata te herleiden tot een nieuwwaarde op basis van prijspeil 1973, wordt een cijferreeks verkregen die min of meer het verloop aangeeft van de totale capaciteit van het machinepark.

Uiteraard kunnen, en zullen de capaciteiten per uur van de verschillende soorten machines in de loop der jaren zijn veranderd (meestal toegenomen). Maar deze capaciteitsveranderingen hebben geen invloed op de hoogte van de indexcijfers van de aankoop-prijzen.

Het verloop van de nieuwwaarde van het machinepark (dus van de totale capaciteit) in indexcijfers is in tabel 4.3 opgenomen. (Ontleend aan de tabellen 3.2 en 3.3).

Tabel 4.3 Verloop capaciteit machinepark in indexcijfers

	1973	1974	1975	1976
Nieuwwaarde machinepark op basis van prijspeil 1973 van:				
a. het volledige machinepark	100	106	113	121
b. alleen van machines van 0 t/m 10 jaar oud	100	105	111	115
"Indexcijfer hoeveelheid loonw."1)	100	103	110	112

1) Zie tabel 4.2.

Uit bovenstaande indexcijfers blijkt, dat de ontwikkeling van de hoeveelheid loonwerk iets achter blijft bij de vergroting van de capaciteit van het machinepark. De machinebenutting is dus iets gedaald.

4.2 Geldopbrengst en machinebenutting

Indien de berekening van de machinebenutting wordt gebaseerd op het machinepark van 0 t/m 10 jaar oud, dan is volgens de indexcijfers van tabel 4.3, na verloop van drie jaren de machinebenutting gedaald met gemiddeld ongeveer 3% 1).

$$(100 \text{ minus } \frac{112}{115} \times 100).$$

Worden alle machines, dus ook die ouder dan 10 jaar, in aanmerking genomen dan zou de machinebenutting gemiddeld met 7% 2)

$(100 \text{ minus } \frac{112}{121} \times 100)$ zijn gedaald.

Slechts indien de afwijking tussen werkelijk in rekening gebracht tarief en het adviestarief van jaar op jaar zou toenemen, zou de

1) Namelijk in drie jaren resp. -2%, +1% en -2%.

2) Namelijk in drie jaren resp. -3%, 0% en -4%.

daling van de machinebenutting minder zijn geweest dan 3% respectievelijk 7%. In ieder geval is geconstateerd dat de toeneming van de geldopbrengst loonwerk wat is achtergebleven bij de uitbreiding van het machinepark.

De relatieve daling van de bruto-opbrengst loonwerk t.o.v. de omvang van het machinepark kan zowel een gevolg zijn van een te lage of dalende machinebenutting als van het in rekening brengen van te lage tarieven dan wel een combinatie van beide.

Als mogelijke oorzaken hiervoor kunnen worden genoemd:

- Soms vindt een loonwerker het adviestarief 1) te hoog. Dit betreft met name de adviestarieven van het maishakselen en het bietenrooien. Het berekenen van lagere tarieven kan een poging zijn om klanten te behouden of om door het winnen van nieuwe klanten voor de betreffende werkzaamheden alsnog tot een betere machinebenutting te komen.
- Wanneer in een bepaald gebied sprake is van een overcapaciteit van het machinepark kan dit leiden tot een te lage machinebenutting. Dit kan aanleiding zijn om diensten tegen lagere tarieven aan te bieden. Door de, op korte termijn gezien, inelastische vraag naar loonwerk, zal het dan echter toch moeilijk zijn de gewenste machinebenutting te bereiken. Over de werkelijke machinebenutting zijn heel weinig gegevens beschikbaar, omdat de gevoerde administraties op dit punt te kort schieten. Van een aantal bedrijven zijn van enkele soorten machines echter globale gegevens over de machinebenutting verkregen voor de jaren 1975 en 1976.
 - maaidorsen: op 12 bedrijven werd jaarlijks met 35 maaidorsers 2850 ha geoogst; gemiddeld ruim 80 ha per machine per jaar
 - bietenrooiers: op 6 bedrijven werd jaarlijks met 7 zes-rijige bietenrooiers ongeveer 850 ha bieten gerooid; gemiddeld ruim 120 ha per machine per jaar.
 - maishakselaars: op 4 bedrijven werd jaarlijks met 5 maishakselaars ongeveer 720 ha snijmais geoogst; gemiddeld ongeveer 145 ha per machine per jaar.
- Voor sommige werkzaamheden zijn nogal wat oudere machines aanwezig die nog voor inzet beschikbaar zijn. In nieuwwaarde gerekend was per 31 december 1976 ruim 9% ouder dan 10 jaar. Dit betreft vooral de maaidorsers. Ruim een derde deel van deze aanwezige machines was ouder dan 10 jaar. Andere machinegroepen waarin relatief veel oude machines voorkwamen waren: landbouwwagens, trekkers, ploegen, cultivatoren en opraappersen. Toepassing van lagere tarieven voor deze machines wordt dan niet onjuist geacht omdat de machines al volledig zijn afgeschreven.

Aan de loonwerkers werden voor een vijftal werkzaamheden en-

1) Dit zijn tarieven die worden geadviseerd door de Gewestelijke Raden op advies van de Commissie Landbouwambachten van het Landbouwschap.

kele globale gegevens gevraagd t.a.v. de duur van de oogstperiode 1):

snijmaishakselen	: 29% van de bedrijven met 1 of meer hakse- laars; gemiddelde duur: ruim 6½ week;
maaidorsen van granen	: 86% van de bedrijven met 2 of meer maaidor- sers; gemiddelde duur: ruim 3 weken;
aardappels rooien	: 62% van de bedrijven met 1 of meer rooiers; gemiddelde duur: 4½ week.
bieten rooien	: 90% van de bedrijven met 1 of meer rooiers; gemiddelde duur: bijna 11 weken;
gras/hooi oogsten	: 33% van de bedrijven hierin werkzaam; gemid- delde duur: 16 weken.

Bij zeker 85 à 90% van de uitgevoerde opdrachten werden tevo-
ren geen concrete afspraken ("op papier") gemaakt met de opdracht-
gevers over het te verrichten loonwerk. Indien er wel afspraken
werden gemaakt dan was dit voor maaidorsen van granen ongeveer 3
maanden vooraf, voor aardappelrooien 4 maanden en voor bietenrooi-
en ongeveer 6 maanden vooraf.

Een uitzondering hierop is het maishakselen. Voor deze werkzaam-
heid werd meestal gemiddeld 4 à 5 maanden tevoren een afspraak
over de opdracht gemaakt.

Door enkele bedrijven werd middels het houden van een vergadering
of met een rondschrijfbrief getracht, een opgave te verkrijgen van
de te verwachten loonwerkopdrachten. De meeste aspirant-opdrachtge-
vers reageren dan wel positief op een dergelijk verzoek.

De opdracht tot de feitelijke uitvoering van het werk wordt
meestal minder dan 1 week van tevoren ontvangen. Slechts in heel
beperkte mate, zo omstreeks 5% van de opdrachten, wordt de op-
dracht tot feitelijke uitvoering meer dan een week, soms meer dan
3 weken tevoren ontvangen. Dit laatste betreft dan de werkzaamhe-
den maishakselen en bietenrooien.

4.3 Gemiddelde kosten per bedrijf

Een specificatie van de kosten per bedrijf is opgenomen in
tabel 4.4. In deze tabel zijn geen berekende kosten opgenomen voor
gezinsarbeid en voor eigen vermogen. Onder arbeidskosten betaald
personeel zijn alle lonen en sociale lasten begrepen.

De afschrijving op werktuigen en machines (machinepark) is
reeds besproken in hoofdstuk 3 (zie tabel 3.7 onder B).

De afschrijving op overige inventaris betreft de hulpwerktui-
gen die gebruikt worden voor onderhoud en reparatie van loonwerk-

-
- 1) Per 31-12-1976 waren op de groep van 21 bedrijven in totaal
o.a. de volgende aantallen machines aanwezig: 14 maishakse-
laars, 56 maaidorsers, 22 aardappelrooimachines en 53 bieten-
rooimachines.

machines. Verder behoort tot de overige inventaris: personenauto, dieplader, werkplaatsuitrusting, kantoorinventaris, enz.

De omvang van deze groep "hulpwerktuigen" kan als volgt worden aangegeven. Op elke f100.000,- aankoopwaarde machinepark was er gemiddeld voor een aankoopwaarde van ruim f4.500,- aan hulpwerktuigen. Dit verhoudingsgetal verminderde van f5.200,- in 1973 tot ruim f4.000,- in 1976 door een sterkere uitbreiding van het machinepark ten opzichte van de hulpwerktuigen.

Op de hulpwerktuigen werd jaarlijks gemiddeld netto + 15,20% van de aankoopwaarde afgeschreven.

De reparatie- en onderhoudskosten werktuigen en machines betreffen alleen betaalde kosten aan derden, ook aankopen van machine-onderdelen. Maar geen arbeidskosten van eigen personeel. In de kosten van brandstof en smeermiddelen is meestal ook het brandstofverbruik van de personenauto begrepen.

Werk door derden betreft betalingen aan andere loonbedrijven voor loonwerk dat door deze bedrijven werd verricht (als onderaannemer!). De aankopen van andere grond- en hulpstoffen hebben o.a. betrekking op hulpstoffen bij inkuilen (b.v. plastic) en zaaizaad (gras, maïs, bieten). De doorberekening aan de opdrachtgevers van de op de regels 7, 8 en 9 van tabel 4.4 opgenomen kosten, is begrepen in de opbrengst loonwerk die is geboekt op regel 2 van tabel 4.1.

De betaalde rente van leningen op lange termijn heeft betrekking op leningen van banken, instellingen, particulieren en familie. De rente voor familieleningen bedroeg gemiddeld + 6 à 6½% per jaar. De bankrente bedroeg in 1976 gemiddeld + 10% per jaar en in de drie hieraan voorafgaande jaren gemiddeld ongeveer 11%.

De rente van leningen op korte termijn betreft de huurkoopfinanciering en de lopende rekening bij de bank. Uit balansbedragen en totale rentebedrag kan een globaal rentepercentage worden afgeleid, dat voor de periode 1973-1976 komt op gemiddeld 16 à 17% rente per jaar. Het gemiddelde percentage van de huurkoopcontracten die in de periode 1973-1976 door 8 deelnemers bij 14 verschillende financieringsmaatschappijen werden afgesloten bedroeg +15½% per jaar. Ook werd door leveranciers van machines en door andere handelscrediteuren bij niet tijdige betaling rente berekend. In 1975 bedroeg de rente van dit leverancierskrediet gemiddeld ruim f1.600,- per bedrijf.

De afschrijvingen op bedrijfsgebouwen (loodsen) en op andere onroerende installaties van het loonbedrijf (waaronder ook erfverharding) werden ongewijzigd overgenomen uit de fiscale boekhouding. Bij enkele bedrijven was de loods te klein, dus niet toereikend voor berging van het gehele machinepark, zodat sommige machines bij derden, b.v. bij klanten werden gestald. Dit tekort aan eigen bergruimte was echter over het algemeen minder dan bij de loonbedrijven in de zandgebieden. Ongeveer 25% van de bedrijven huurt de loodsen voor machineberging. De huurprijs per m2 loodsoppervlakte per jaar was gemiddeld in 1974 + f10,60; in 1975 + f11,- en in 1976 + f11,35.

De bouwkosten van loodsen lopen sterk uiteen. Ook de opvattingen over levensduur van de loodsen, zoals die blijken uit de 35

Tabel 4.4 Fiscale winstberekening van loonbedrijven in het Zuid-westelijk Kleigehied in 1973/76 (gemiddelde uitkomsten per bedrijf in gld.)

Omschrijving	1973	1974	1975	1976
1. Arbeidskosten betaald personeel	90240	104670	122780	140630
2. Afschr. werkt. en machines	58880	62720	72770	89430
3. Afschr. overige inventaris (incl. auto)	3270	3860	3970	4490
4. Reparatie/onderhoud werktuigen en machines	40460	46520	55680	54370
5. Leasingkosten	-	-	-	-
6. Brandstof en smeermiddelen	13170	17070	19770	19840
7. Werk door derden, machinehuur	22070	22290	32020	23450
8. Aankoop bestrijdingsmiddelen	21820	25060	29040	35910
9. Aankoop andere grond- en hulp- stoffen	5690	9530	16740	27270
10. Betaalde rente leningen op lange termijn	7780	8600	10220	9250
11. Betaalde rente leningen op korte termijn	5780	8880	10340	14670
12. Afschr. onr.goed, erfverharding	2660	2480	4410	4410
13. Lasten onr.goed loonbedrijf	3040	3750	4430	4670
14. Verzekeringen loonbedrijf	7310	8540	9240	10650
15. Overige kosten loonbedrijf	<u>14520</u>	<u>17440</u>	<u>20920</u>	<u>21930</u>
16. Totaal fiscale kosten	296690	341410	412330	460970
17. Opbrengsten uit loonwerk- en nevenbedrijven	<u>366710</u>	<u>406750</u>	<u>516280</u>	<u>577770</u>
18. Fiscale winst	<u>70020</u>	<u>65340</u>	<u>103950</u>	<u>116800</u>

verschillende afschrijvingspercentages die werden toegepast. Van 14 bedrijven, waarvan de betreffende gegevens beschikbaar waren zijn enkele gemiddelde uitkomsten berekend die verband houden met omvang machinepark, bergruimte en prijs van deze bergruimte. De uitkomsten waren als volgt:

Enkele gemiddelde uitkomsten van 14 bedrijven betreffende de de machineberging

Vloeroppervlakte van de bedrijfsgebouwen voor stalling en werkruimte/reparatieruimte	878 m2
Gemiddeld bouwjaar	1971
Aankoopprijs en/of bouwkosten bedrijfsgebouwen	f 83.000,-
1) Idem nieuww. per 31/12/1976 (159% van bouwprijs)	f 132.000,-
Fiscale boekwaarde gebouwen per 31/12/1976 (na 6 gebruiksjaaren)	f 64.300,-
Fiscale boekwaarde in % van de bouwprijs	77%
Fiscale afschrijving per jaar in % van aankoopwaarde	+ 4%
Nieuwwaarde van het machinepark per 31/12/1976	f 870.000,-

Afgeleide cijfers per m2 vloeroppervlakte bedrijfsgebouwen per 31 december 1976:

nieuwwaarde bedrijfsgebouwen per m2	f 150,--
nieuwwaarde machinepark per m2	f 990,--
nieuwwaarde gebouwen in % nieuwwaarde machinepark	15,2%

Onder lasten onroerend goed loonbedrijf (regel 13 van tabel 4.4) zijn begrepen de waterschapslasten, onroerend goedbelasting (grondbelasting), reparatie- en onderhoudskosten door derden. Indien bedrijfsruimte werd gehuurd, zijn de betaalde huren dus ook tot deze lasten gerekend.

Onder verzekeringen loonbedrijf zijn de betaalde premies opgenomen van de verzekeringen van de machines (Casco en WA), van de bedrijfsgebouwen (brand- en stormschadeverzekering) en WA-verzekeringen zoals bedrijfs-WA-verzekering, spuitverzekering.

De overige kosten loonbedrijf betreffen in ieder geval de administratiekosten (incl. kosten boekhoudbureau of accountantskantoor), telefoonkosten, portokosten, advertentiekosten en representatiekosten. Verder een gedeelte van de autokosten (afschrijving en brandstofkosten personenauto zijn reeds elders opgenomen) en de diverse kosten.

De laatste regel van tabel 4.4 geeft de fiscale winst van het bedrijf.

1) Zie CBS: Maandstatistiek v.d. Bouwnijverheid.

4.4 Bedrijfseconomische winst

Vanuit de fiscale winst, genoemd in tabel 4.4, is in tabel 4.5 de bedrijfseconomische winst berekend. Hiertoe werden de volgende drie correcties aangebracht:

a. De bedrijfseconomische afschrijving op machines

In hoofdstuk 3 werd in tabel 3.7 de bedrijfseconomische afschrijving berekend op basis van nieuwwaarde. Het verschil tussen deze bedrijfseconomische afschrijving en de lagere fiscale afschrijving is op regel 2 van tabel 4.5 opgenomen. Hierdoor is bereikt, dat de bedrijfseconomische afschrijving volledig in de berekening van het eindresultaat is verwerkt.

b. De berekende arbeidskosten

Het berekende loon voor ondernemer(s) en meewerkende gezinsleden (regels 4 en 6 van tabel 4.5) is gebaseerd op het weekloon van een vaktechnische arbeider, opgenomen in de Collectieve Arbeidsovereenkomst voor de landbouwwerktuigen exploiterende ondernemingen. Het jaarloon, inclusief diplomatoeslagen, prestatietoeslag, vakantietoeslag en werkgeversaandeel in de sociale lasten werd gesteld op:

voor 1973: f 20.300,- voor 1975: f 27.000,-

voor 1974: f 23.300,- voor 1976: f 30.000,-

De toeslag voor bedrijfsleiding (regel 5 van tabel 4.5) bedraagt 10% van het hiervoor genoemde jaarloon; vermeerderd met 2% van de bruto-opbrengst loonwerk inclusief bestrijdingsmiddelen en hulpstoffen minus de aankoop kosten hiervan.

c. Berekende rente eigen vermogen

Rente over eigen vermogen (regel 7 van tabel 4.5) werd berekend over het gemiddelde vermogen volgens de fiscale balans, aan het begin en het einde van het boekjaar ¹⁾. Over de toeneming van het eigen vermogen als gevolg van de herwaardering van het machinepark is dus geen rente berekend. De berekende rente bedroeg op jaarbasis: in 1973 en in 1974 8% en in 1975 en 1976 7½%.

Indien de fiscale winst wordt verminderd met de extra afschrijving op machines en met de berekende kosten voor "eigen" arbeid en rente eigen vermogen, is de uitkomst de bedrijfseconomische winst. Deze bedrijfseconomische winst was gemiddeld negatief in 1973 en vooral in 1974. De spreiding van bedrijf tot bedrijf is nogal groot. Zie paragraaf 4.5.

1) Dit is afwijkend van de door het LEI voor de rentabiliteitsberekening van landbouwbedrijven opgestelde uitgangspunten. Gebruikelijk is het berekenen van de rente over het totale vermogen gebaseerd op vervangingswaarde, tegen een voor de inflatie gecorrigeerde rentevoet.

Tabel 4.5 Bedrijfsresultaten van loonbedrijven in het Zuidwestelijk Kleigebied in 1973 t/m 1976 (gemiddelde uitkomsten per bedrijf in gld.)

Omschrijving	1973	1974	1975	1976
1. Fiscale winst	70.020	65.340	103.950	116.800
2. Verschil tussen (hogere) bedrijfsecon. afschr. en de fiscale afschr. op machines	<u>9.170</u>	<u>13.950</u>	<u>16.840</u>	<u>18.830</u>
3. Saldo (1 minus 2)	<u>60.850</u>	<u>51.390</u>	<u>87.110</u>	<u>97.970</u>
Af: berekende kosten:				
4. Berekend loon ondern.(s)	38.180	43.830	50.790	57.430
5. Toeslag voor bedrijfsleiding	8.460	9.560	11.600	12.550
6. Berekend loon gezinsleden	4.490	5.150	5.970	6.770
7. Berekende rente eigen vermogen	<u>13.850</u>	<u>15.500</u>	<u>16.990</u>	<u>21.000</u>
8. Totaal berekende kost.	<u>64.980</u>	<u>74.040</u>	<u>85.350</u>	<u>97.750</u>
9. Saldo (3 minus 8) bedrijfseconomische winst 1)	<u>-4.130</u>	<u>-22.650</u>	<u>1.760</u>	<u>220</u>

- 1) De bedrijfseconomische winst wordt in de cursus "Bedrijfsleer voor het loonbedrijf" aangeduid als "ondernemersoverschot". Op basis van de LEI-uitgangspunten voor de rentabiliteitsberekening omvat het ondernemersoverschot echter de bedrijfseconomische winst + toeslag voor bedrijfsleiding.

4.5 Bedrijfsresultaten per f 100,- nieuwwaarde machinepark

De gemiddelde bedrijfsresultaten per bedrijf, opgenomen in de tabellen 4.1, 4.4 en 4.5 zijn opnieuw gerangschikt en wel zodanig, dat o.a. de indeling in betaalde en berekende kosten is vervangen door een indeling naar kostensoorten. Vervolgens zijn alle bedragen per bedrijf omgerekend tot bedragen per f 100,- nieuwwaarde machinepark.

In tabel 4.6 zijn alle kosten opgenomen behalve een aantal kosten van landbouw- en nevenbedrijven, zoals afschrijvingen, lasten onroerend goed, voederkosten, overige kosten vee en overige kosten landbouw. Deze kosten zijn in mindering gebracht op de opbrengsten van landbouw en nevenbedrijf (zie tabel 4.7, regel 16).

Verder zijn in tabel 4.6 wel alle arbeidskosten en alle rentekosten opgenomen. Een (gering) gedeelte van de arbeidskosten en

van de rentekosten heeft echter betrekking op landbouw en andere nevenbedrijven.

De totale kosten per f 100,- nieuwwaarde machinepark waren in de periode 1973-1976 gemiddeld ruim f 60,-. In 1974 en 1975 was er een lichte daling van 1% per jaar in de kosten per f 100,- nieuwwaarde machinepark.

In tabel 4.7 zijn de opbrengsten uit loonwerk en nevenbedrijven opgenomen: regel 10, de netto-opbrengst loonwerk en regel 17 het saldo van de andere opbrengsten.

Bij het loonwerk is de bruto-opbrengst van de loonwerkzaamheden + de hierbij verbruikte en in rekening gebrachte middelen, grond- en hulpstoffen, verminderd met de aankopen van deze middelen en hulpstoffen en met de kosten van uitbesteed werk aan andere loonbedrijven.

De netto-opbrengst loonwerk per f 100,- nieuwwaarde machinepark verminderde slechts weinig, namelijk tussen 1973 en 1976 met in totaal 3%.

De andere opbrengsten (regel 11-14 van tabel 4.7) zijn verminderd met de directe kosten landbouw- en nevenbedrijf. Het hieruit verkregen saldo is nog wel van enige betekenis en bedraagt gemiddeld + 6% van de totale opbrengst, geboekt op regel 18. De slechte weersomstandigheden in najaar 1974 blijken niet alleen uit een negatief effect in de opbrengst loonwerk, maar ook uit de lagere opbrengsten van het landbouwbedrijf.

Het bedrijfseconomisch resultaat was in de jaren 1975 en 1976 gering en negatief in de jaren 1973 en vooral in 1974. Gemiddeld was er in de vierjarige periode een bedrijfseconomisch verlies van + f 1,- per f 100,- nieuwwaarde machinepark.

De spreiding in de bedrijfseconomische winst per f 100,- nieuwwaarde machinepark is nogal groot. Bij een gemiddeld bedrijfseconomisch verlies (rekenkundig gemiddelde van de 4 boekjaren) van f 1,- bedroeg de gemiddelde afwijking f 4,40 en de standaardafwijking f 6,10.

Indien de bedrijven met relatief de belangrijkste nevenbedrijven (landbouw) buiten beschouwing worden gelaten worden genoemde kengetallen als volgt. Bij een gemiddeld bedrijfseconomisch verlies van f 3,- bedroeg de gemiddelde afwijking f 2,70 en de standaardafwijking f 3,70. Dus bij de "zuivere" loonbedrijven wel een lager gemiddeld bedrijfsresultaat, maar een geringere standaardafwijking.

In tabel 4.8 zijn enkele andere kengetallen opgenomen. Allereerst is de som bepaald van winst, rente, afschrijvingen en arbeidskosten (saldo A). Vervolgens werden op dit bedrag in mindering gebracht de arbeidskosten, hetgeen resulteerde in saldo B. Dit saldo werd verminderd met de rente vreemd vermogen, waarna saldo C ontstond. Indien de rente eigen vermogen hierop in mindering wordt gebracht blijft er gemiddeld nog + f 13,- per f 100,- nieuwwaarde over voor afschrijvingen (saldo D). De berekende saldi kunnen van belang zijn voor een beoordeling van de financieringsmogelijkheden door b.v. een bank of financieringsmaatschappij. Verder geeft tabel 4.8 de arbeidsbezetting per bedrijf en enkele ken-

Tabel 4.6 Bedrijfsresultaten van loonbedrijven in het Zuidwestelijk kleigebied in 1973-1976. Berekend per f 100,- nieuwwaarde machinepark (alleen van machines van 0 t/m 10 jaar oud)

Kosten loonwerk					
Omschrijving	1973	1974	1975	1976	Gew. gem.
Arbeidskosten	gld.	gld.	gld.	gld.	gld.
1. Berekend loon ondernemer (s)	7,26	7,14	6,94	7,00	7,07
2. Toeslag ondern.voor bedrijfs-leiding	1,61	1,55	1,59	1,53	1,57
3. Berekend loon gezinsleden	0,85	0,84	0,82	0,83	0,83
4. Arb.kosten betaald personeel	17,16	17,04	16,78	17,16	17,03
5. Subtotaal	26,88	26,57	26,13	26,52	26,50
Machinekosten					
6. Afschr. werkt. en machines	12,94	12,48	12,25	13,21	12,73
7. Afschr. overige inventaris (incl. auto)	0,62	0,63	0,54	0,55	0,58
8. Reparatie onderhoud machines	7,69	7,57	7,61	6,63	7,32
9. Leasingkosten	-	-	-	-	-
10. Brandstof en smeermiddelen	2,51	2,78	2,70	2,42	2,59
11. Subtotaal	23,76	23,46	23,10	22,81	23,22
Rente					
12. Betaalde rente leningen op lange termijn	1,48	1,40	1,39	1,13	1,33
13. Idem op korte term.	1,10	1,45	1,41	1,79	1,48
14. Berekende rente	2,64	2,52	2,32	2,56	2,50
15. Subtotaal	5,22	5,37	5,12	5,48	5,31
Kosten onroerende goederen					
16. Afschr. onr.goederen 1)	0,51	0,40	0,61	0,54	0,52
17. Lasten (incl.onderh.en huur)	0,58	0,61	0,61	0,57	0,59
18. Subtotaal	1,09	1,01	1,22	1,11	1,11
Overige kosten					
19. Verzekeringen	1,38	1,39	1,26	1,30	1,32
20. Overige kosten loonbedrijf	2,76	2,84	2,86	2,67	2,78
21. Subtotaal	4,14	4,23	4,12	3,97	4,10
22. Totale kosten	61,09	60,64	59,69	59,89	60,24

1) Niet op basis van vervangingswaarde.

Tabel 4.7 Bedrijfsresultaten van loonbedrijven in het Zuidwestelijk kleigebied in 1973-1976. Berekend per f 100,- nieuwwaarde machinepark (alleen van machines van 0 t/m 10 jaar oud)

Opbrengsten uit loonwerk en nevenbedrijven

Omschrijving	1973	1974	1975	1976	Gewogen gemidd.
Loonwerk	<u>gld.</u>	<u>gld.</u>	<u>gld.</u>	<u>gld.</u>	<u>gld.</u>
1. Loonw. op eigen landbouwbedr.	2,20	1,98	1,59	1,84	1,87
2. Loonw. in de landbouw bij derden	46,84	44,14	46,38	44,80	45,48
3. Loonw. buiten de landbouw	17,30	18,33	19,02	19,22	18,59
4. Verkoop van middelen, grond- en hulpstoffen	<u>0,02</u>	<u>0,03</u>	<u>0,08</u>	<u>0,12</u>	<u>0,07</u>
5. Totaal bruto-opbr. uit loonw.	<u>66,36</u>	<u>64,48</u>	<u>67,07</u>	<u>65,98</u>	<u>66,01</u>
6. Af: werk door derden, machi- nehuur	4,20	3,63	4,38	2,86	3,71
7. Af: aangekochte bestrij- dingsmiddelen	4,15	4,08	3,97	4,38	4,16
8. Af: aankoop van andere grond- en hulpstoffen	<u>1,08</u>	<u>1,55</u>	<u>2,29</u>	<u>3,33</u>	<u>2,20</u>
9. Af: totaal werk door derden en verbruik hulpst.	<u>9,43</u>	<u>9,26</u>	<u>10,64</u>	<u>10,57</u>	<u>10,07</u>
10. Saldo: netto-opbr. loonwerk	<u>56,93</u>	<u>55,22</u>	<u>56,43</u>	<u>55,41</u>	<u>55,94</u>
Andere opbrengsten					
11. Overige opbrengsten loonbedr.	0,10	0,10	0,12	0,18	0,13
12. Ontvangen rente en opbrengst uit belegging	0,08	0,08	0,08	0,12	0,09
13. Privégebruik auto en overige privéverbruik	0,29	0,32	0,30	0,31	0,30
14. Opbr. landb.- en nevenbedrijf	<u>7,73</u>	<u>5,80</u>	<u>7,01</u>	<u>8,50</u>	<u>7,33</u>
15. Subtotaal	8,20	6,30	7,51	9,11	7,85
16. Af: directe kosten landbouw- en nevenbedrijf	<u>4,83</u>	<u>4,56</u>	<u>3,99</u>	<u>4,61</u>	<u>4,47</u>
17. Saldo: andere opbrengsten	<u>3,37</u>	<u>1,74</u>	<u>3,52</u>	<u>4,50</u>	<u>3,38</u>
18. Totale opbrengsten	60,30	56,96	59,95	59,91	59,32
19. Totale kosten	<u>61,09</u>	<u>60,64</u>	<u>59,69</u>	<u>59,89</u>	<u>60,24</u>
20. Saldo: (18 minus 19) bedrijfsecon.winst	-0,79	-3,68	0,26	0,02	-0,92

getallen per arbeidskracht. De nieuwwaarde machinepark per v.a.k. stijgt elk jaar gemiddeld met + 15% per jaar. Enerzijds is dit een gevolg van de stijging van de prijzen van machines. Deze stijging bedroeg in 1973-1976 gemiddeld + 12% per jaar. De resterende stijging van + 3% per jaar is dan een gevolg van meer en/of grotere machines per volwaardige arbeidskracht.

Tabel 4.8 Enkele kengetallen van loonbedrijven in het Zuidwestelijk Kleigebied (waarbij het machinepark alleen machines van 0 t/m 10 jaar omvat)

	1973	1974	1975	1976	Gew. gem.
	gld.	gld.	gld.	gld.	gld.
Beschikbaar voor investeringen per f 100,- nieuww. machinepark					
1. Totale opbrengsten	60,30	56,96	59,95	59,91	59,32
2. Af: alle kosten behalve arb.kosten en afschr.	14,92	15,19	15,04	13,59	14,60
3. Saldo A: (voor arb., verm., afschr. en winst/verlies)	45,38	41,77	44,91	46,32	44,72
4. Af: arbeidskosten	26,88	26,57	26,13	26,52	26,50
5. Saldo B	18,50	15,20	18,78	19,80	18,22
6. Af: rente vr.vermogen	2,58	2,58	2,80	2,92	2,81
7. Saldo C	15,92	12,35	15,98	16,88	15,41
8. Af: rente eigen vermogen	2,64	2,52	2,32	2,56	2,50
9. Saldo D (voor afschr. + winst/verlies)	13,28	9,83	13,66	14,32	12,91
Aantal (omgerek.) volw. arb.kr. per bedrijf					
10. Ondernemers	1,88	1,88	1,88	1,92	1,89
11. Meewerkende gezinsleden	0,22	0,22	0,22	0,22	0,22
12. Betaald personeel	4,46	4,50	4,55	4,70	4,55
13. Totaal	6,56	6,60	6,65	6,84	6,66
Kenget.per volw.arb.kr.					
14. Nieuww.mach.park p.v.a.k.1)	80000	93000	110000	120000	101000
15. Netto-opbr.loonw.per v.a.k.	45600	51400	62100	66400	56500
16. Andere opr.(netto)per v.a.k.	2700	1600	3900	5400	3400
17. Arb.opbr. per v.a.k.	20900	21300	29000	31800	25800
18. Arb.opbr.ondernemer(s) (per. ondernemer)	22600	16400	34100	36600	27500

- 1) Indien het volledige machinepark, dus ook machines, ouder dan 10 jaar worden meegeteld, worden de uitkomsten per v.a.k. als volgt: in 1973 f 84.000,-; in 1974 f 98.000,-; in 1975 f 119.000,- en in 1976 f 132.000,-.

5. De omvang van het vermogen

5.1 Fiscale balans

Een overzicht van de fiscale balansen per 1/1/1973, 31/12/1975 en 31/12/1976 is opgenomen in tabel 5.1. Bijlage 3 geeft een wat verdergaande specificatie van deze balansen.

a. Vastgelegde middelen

- Onder nevenbedrijven zijn de landbouwgronden, landbouwbedrijfsgebouwen en de veestapel opgenomen.

Tot grond en gebouwen loonbedrijf werden ook andere onroerende installaties, zoals aanleg waterleiding, erfverharding, gerekend. De werktuigen en machines voor loonwerk zijn reeds uitvoerig besproken in hoofdstuk 3.

Tot de overige inventarissen, waarborgsommen, enz. werden o.a. gerekend de hulpwerktuigen die worden gebruikt voor onderhoud en reparatie van loonwerk machines, de werkplaatsuitrusting, personenauto, dieplader, kantoorinventaris.

b. Vlottende middelen

Onder de vooruitbetaalde kosten is ook de vooruitbetaalde rente op huurkoopschulden opgenomen.

De belangrijkste post van de vlottende middelen is de vordering uit leveringen en diensten. Deze vordering bedraagt per balansdatum gemiddeld ongeveer 22 à 23% van de bruto jaaropbrengst uit loonwerk. Aangezien de opbrengsten in december, januari en februari gering zijn t.o.v. die in de maanden augustus-november, zal per 31 december op grond van genoemd percentage het loonwerk dat is verricht in oktober t/m december nog te vorderen zijn. Dit zou betekenen dat aan de opdrachtgevers gemiddeld + 3 maanden krediet wordt verleend.

In relatie tot het eigen vermogen bleek het volgende. Bij de helft van de groep, namelijk die bedrijven met een relatief groter eigen vermogen was de verleende krediettermijn gemiddeld een halve maand korter dan bij de andere helft met relatief geringer eigen vermogen.

Het saldo op lopende rekeningbank heeft voor 95% betrekking op saldi bij de Rabo-banken.

c. Vreemd vermogen op lange termijn

Het bedrag op regel 13 van tabel 5.1, leningen van banken en particulieren heeft in 1976 voor ruim 75% betrekking op leningen, verstrekt door de Rabo-banken, met als zekerheid recht van hypotheek of eigendomsoverdracht van het machinepark. Het aandeel van de overige banken is ongeveer 15%.

Tabel 5.1 Fiscale balansen per 1/1/'73, 31/12/'75 en 31/12/'76
(gemiddeld per bedrijf in gld.)

Activa	Omschrijving	1/1/'73	31/12/'75	31/12/'76
Vastgelegde middelen				
1.	Nevenbedr.(landb.gronden, inventarissen)	20.300	30.870	32.260
2.	Grond en gebouwen loonbedrijf (incl. woonhuis)	40.880	57.570	63.450
3.	Werkt. en machines voor loonwerk	141.660	224.370	278.040
4.	Overige invent., waarborgsommen enz.	8.660	11.480	14.940
5.	Subtotaal	211.500	324.290	388.690
Vlottende en liquide middelen				
6.	Voorr., vooruitbetaalde kosten (o.a. huurkooprente)	17.220	32.820	33.990
7.	Vorderingen uit leveringen en diensten	73.330	111.090	119.510
8.	Spaarbanken, effecten	10.290	8.830	23.770
9.	Lopende rekening bank	20.520	26.350	24.770
10.	Giro + kas	3.340	7.110	5.990
11.	Subtotaal	124.700	186.200	208.030
12.	Balanstotaal	336.200	510.490	596.720
Passiva				
Vreemd vermogen op lange termijn				
13.	Leningen van banken en particulieren	30.820	74.520	72.680
14.	Leningen van familie	57.970	42.690	40.900
15.	Subtotaal	88.790	117.210	113.580
Vreemd vermogen op korte termijn				
16.	Huurkoopschulden	27.120	58.680	63.550
17.	Nog te betalen investeringen	15.130	20.340	28.410
18.	Nog te betalen omzetbelasting en sociale lasten	9.540	12.110	15.860
19.	Overige crediteuren	32.200	47.500	44.490
20.	Lopende rekening bank	14.640	21.790	35.850
21.	Subtotaal	98.630	160.420	188.160
22.	Eigen vermogen	148.780	232.860	294.980
23.	Balanstotaal	336.200	510.490	596.720
24.	Eigen verm.in % van balanstot.	44,3%	45,6%	49,4%
25.	Dispositieruimte lopende rek.	29.500	59.500	86.700

Het bedrag van de leningen van familie is bij deze groep bedrijven niet onbelangrijk. Hoewel ook hier het aandeel van de familieleningen, zowel relatief als absoluut, daalt bedroeg de familielening in 1976 toch nog ongeveer 35% van het vreemd vermogen op lange termijn.

d. Vreemd vermogen op korte en middellange termijn

In regel 16 van tabel 5.1 zijn de huurkoopschulden opgenomen. In de periode 1973-1976 maakten 8 bedrijven gebruik van huurkoopfinanciering: vier bedrijven regelmatig en vier bedrijven incidenteel. Huurkoop is een dure vorm van financiering met zware aflossingsverplichtingen. De totale looptijd van de leningen was meestal drie jaar, soms nog korter.

Waarom wordt de huurkoopfinanciering gekozen? Vier ondernemers gaven op, dat financiering door de bank door middel van langer lopende leningen, of via lopende rekening niet haalbaar was i.v.m. te gering eigen vermogen. Vier ondernemers verklaarden, dat door de handel machines, inclusief financiering, worden aangeboden. Door acceptatie van een dergelijk aanbod is de financiering snel "rond". Een bedrijf dat regelmatig huurkoopfinanciering toepast heeft meestal gelijktijdig met meerdere (3 à 4) financieringsmaatschappijen te maken 1).

Het vreemd vermogen, exclusief de nog te betalen omzetbelasting, sociale lasten en overige handelscrediteuren, bestaat voor ruim 25% uit huurkoopfinanciering.

Aankopen van machines die wel reeds in gebruik zijn, maar nog niet werden betaald, zijn opgenomen op regel 17 "nog te betalen investeringen". Voor een deel kunnen deze aankopen niet uit de lopende ontvangsten worden gefinancierd zodat hiervoor nog leningen moeten worden opgenomen.

De overige crediteuren (regel 19) hebben betrekking op nog niet betaalde reparatiekosten, werk door derden, algemene kosten en aankopen van brandstof en andere hulpstoffen. Het betreffende balansbedrag bedraagt ongeveer 30% van de aankopen per jaar. Dit percentage komt overeen met een ontvangen leverancierskrediet van gemiddeld ongeveer $3\frac{1}{4}$ maand. Eenderde gedeelte van de bedrijven blijft beneden 2 maanden. Enkele bedrijven met een negatief of laag eigen vermogen op 31/12/1976 zijn echter meer dan een half jaar achter met betalen.

De lopende rekening bank (regel 20) staat in nauw verband met de dispositieruimte lopende rekening (regel 25). Het verschil tussen de dispositieruimte en het saldo op regel 20 geeft het bedrag aan, dat nog kan worden opgenomen bij de bank. De dispositieruimte was per 31/12/1976 gemiddeld f 86.700,- per bedrijf en heeft voor + 65% betrekking op Rabo-banken en voor + 35% op de overige banken. Vooral in 1976 is de gemiddelde kredietruimte

1) Zie verder opmerking bij eigen vermogen.

sterk gestegen. Bij acht bedrijven werd in dat jaar het bedrag sterk verhoogd. Slechts bij 2 bedrijven (met een relatief hoog eigen vermogen) staat geen dispositieruimte ter beschikking. Als zekerheid voor de schuld op lopende rekening wordt door de bank een krediethypothek verlangd; in zestig procent van de gevallen nog aangevuld met eigendomsoverdracht van machines en/of in dertig procent van de gevallen met cessie van vorderingen.

e. Eigen vermogen

Het eigen vermogen volgens fiscale balans steeg in 4 jaren met gemiddeld ruim f 146.000,- per bedrijf, waardoor de solvabiliteit gemiddeld verbeterde. Het eigen vermogen in procenten van het balanstotaal steeg van ruim 44% tot ruim 49%. De verschillen tussen de bedrijven onderling waren echter groot, zoals blijkt uit onderstaande tabel 5.2.

Tabel 5.2 Spreiding in eigen vermogen (in % van balanstotaal)

Eigen vermogen in procenten balanstotaal	Volgens balans per		W.v. per 31/12/'76	
	31/12/'72	31/12/'76	gefinanc. met huurk. regelm. incident.	
negatief	2 bedr.	3 bedr.	2 bedr.	1 bedr.
0 - 30%	4 "	3 "	1 "	-
30 - 60 %	8 "	7 "	1 "	2 "
60 - 80 %	2 "	2 "		1 "
meer dan 80 %	5 "	6 "		
	21 bedr.	21 bedr.	4 bedr.	4 bedr.

Van de bedrijven met een negatief of betrekkelijk gering eigen vermogen in 1972 (1/3 deel van de bedrijven) was de vermogenspositie per 31/12/1976 nog weinig verbeterd en dus nog moeilijk. Van de andere bedrijven (2/3 deel van de bedrijven) steeg het percentage eigen vermogen in de vierjarige periode met gemiddeld + 4%.

Ook blijkt uit tabel 5.2, dat bedrijven met minder dan ongeveer 30% eigen vermogen, op een enkele uitzondering na, gebruik maken van huurkoopfinanciering.

Over het algemeen waren bij deze bedrijven met een laag of negatief eigen vermogen de opbrengsten per f100,- nieuwwaarde machinepark aan de lage kant. Het bedrijfsresultaat van deze bedrijven was als gevolg hiervan dan ook gemiddeld ongeveer f 4,- per f 100,- nieuwwaarde machinepark lager dan het gemiddelde van de gehele groep.

5.2 Bedrijfseconomische balans

Indien in de fiscale balans de fiscale boekwaarde van het machinepark wordt vervangen door de bedrijfseconomische waarde dan moeten van tabel 5.1 de volgende regels worden gewijzigd. (Zie tabel 5.3)

Tabel 5.3 Enkele gegevens van de bedrijfseconomische balans (gemiddeld per bedrijf in gld.)

Regel van tabel 5.1	Omschrijving	Per 1-1-'73	Per 31-12-'75	Per 31-12-'76
regel 3:	werktuigen en machines			
	voor loonwerk	157.190	259.790	314.980
" 5:	subtotaal vastgelegde middelen	227.030	359.710	425.630
" 22:	eigen vermogen	164.310	268.280	331.920
" 12/				
" 23:	balanstotaal	351.730	545.910	633.660
" 24:	eigen vermogen in % van balanstotaal	46,7%	49,1%	52,4%

Door de hogere bedrijfseconomische waarde van het machinepark zijn ook de balanstotalen gestegen en is het eigen vermogen met een zelfde bedrag groter geworden. Als gevolg hiervan ligt het eigen vermogen in procenten van het balanstotaal ongeveer drie procenten hoger dan bij de fiscale balans.

5.3 Mutaties in het eigen vermogen

a. Fiscaal eigen vermogen

Het eigen vermogen volgens de fiscale balans is in de 4-jarige periode 1973-1976 gestegen met f 146.200,- per bedrijf (zie tabel 5.1). Dit bedrag is het verschil tussen de totale fiscale winst van f 356.100,- in 4 jaren (zie tabel 4.4) en de som van privé-uitgaven, belastingen en andere onttrekkingen van f 209.900,- (regel 9 van tabel 5.4) gedurende deze periode. Deze fiscale winst zou toereikend zijn geweest om de beloningsaanspraken voor eigen arbeid en eigen vermogen van loonwerker en meewerkende gezinsleden (regels 2 t/m 5 van tabel 5.4) ad f 322.100,- volledig te honoreren (met een gunstig saldo dus van f 34.000,-). Bovendien bleven de privé-uitgaven en andere onttrekkingen (minus toevoegingen, b.v. door erfenis) f 112.200,- beneden deze beloningsaanspraken. De toeneming van het fiscale eigen vermogen ad f 146.200,- is dus eigenlijk de som van een voordelig verschil tussen berekend loon + berekende rente en de privé-uitgaven van f 112.200,- en een fiscale winst van f 34.000,-.

Tabel 5.4 Mutaties in het eigen vermogen (bedrijfseconomisch) (gemiddelden per bedrijf)

omschrijving	1973	1974	1975	1976	Totaal 1)
1. Eigen vermogen begin boekjaar	164.300	187.500	211.500	268.200	164.300 2)
Toeneming eigen vermogen door:					
2. Berekend loon ondernemer(s) (incl. beloning bedrijfsleiding)	46.600	53.400	62.400	70.000	232.400
3. Berekend loon gezinsleden	4.500	5.100	6.000	6.700	22.300
4. Berekende rente eigen vermogen	13.900	15.500	17.000	21.000	67.400
5. Subtotaal van loon + rente	65.000	74.000	85.400	97.700	322.100
6. Bedrijfseconomisch winst/verlies	- 4.100	-22.700	1.800	200	-24.800
7. Gezinsinkomen	60.900	51.300	87.200	97.900	297.300
8. Bij herwaardering machinepark	12.100	19.900	27.800	20.400	80.200
9. Af: privé-uitgaven, belastingen onttrek- kingen (bij: toevoegingen)	49.800	47.200	58.300	54.600	209.900
10. Saldo toeneming eigen vermogen	23.200	24.000	56.700	63.700	167.600
11. Eigen vermogen einde boekjaar	187.500	211.500	268.200	331.900	331.900 3)
12. Aantal ondernemers per bedrijf in VAK	1,88	1,88	1,88	1,92	

1) Totaal over 4 jaar.

2) Totaal per 1-1-1973.

3) Totaal per 31-12-1976.

De mutaties in het eigen vermogen zijn in tabel 5.5 per ondernemer berekend. Slechts bij twee bedrijven was er in 1976 een mutatie in het aantal ondernemers. Bij alle andere bedrijven bleef het aantal ondernemers ongewijzigd.

Tabel 5.5 Toeneming eigen vermogen per ondernemer

Omschrijving	1973	1974	1975	1976
Toeneming eigen vermogen				
1. Berekend loon ondernemer	24.800	28.400	33.200	36.500
2. Berekend loon gezinsleden	2.400	2.700	3.200	3.500
3. Berekende rente eigen vermogen	7.400	8.200	9.000	10.900
4. Subtotaal van loon + rente	34.600	39.300	45.400	50.900
5. Bedrijfseconomisch verl./winst	-2.200	12.000	1.000	100
6. Gezinsinkomen	32.400	27.300	46.400	51.000
7. Bij herwaardering machinepark	6.400	10.600	14.800	10.600
8. Af: privé-uitgaven, belasting, enz.	26.500	25.100	31.100	28.400
9. Saldo toeneming eigen vermogen	12.300	12.800	30.100	33.200

b. Bedrijfseconomisch eigen vermogen

De mutaties in het bedrijfseconomische eigen vermogen zijn, per jaar afzonderlijk, opgenomen in tabel 5.4. De toeneming van het eigen vermogen in de periode 1973 t/m 1976 bedraagt volgens regel 10 f 167.600,- per bedrijf. Het bedrijfsresultaat (regel 6) is hier, omdat de afschrijvingen machines zijn berekend op basis van nieuwwaarde, aanmerkelijk ongunstiger dan bij de fiscale berekening van de afschrijvingen machines op basis van de aankoopwaarde. Dat er desondanks een grotere stijging van het eigen vermogen is dan bij de fiscale berekening komt door de herwaarderingsreserve die in het bedrijfseconomische eigen vermogen is begrepen. De toeneming eigen vermogen ad f 167.600,- kan dus worden gezien als een saldo van:

1e. Berekend loon + berekende rente minus privé- uitgaven	+ f 112.200,-
2e. Herwaardering machinepark	+ f 80.200,-
3e. Bedrijfseconomisch verlies	- f 24.800,-

De privé-uitgaven, belastingen enz. geven over de 4-jarige periode geen regelmatig (dus oplopend) verloop te zien. De uitgaven zijn in 1975 b.v. het hoogst. Hierbij moet men echter bedenken, dat op regel 8 van tabel 5.5 nogal wat incidentele posten kunnen voorkomen, zoals onttrekkingen anders dan voor huishoudelijke uitgaven, toevoegingen door ontvangen erfenissen, vergroting kapitaaldeelname van sommige firmanten. Bovendien kunnen de betalingen van inkomstenbelasting van jaar op jaar zeer wisselvallig zijn.

Bijlage 1a. Specificatie van de aankoopwaarde van het machinepark
(gemiddeld per bedrijf) per balansdatum, naar jaar van aankoop

Jaar van aankoop	31/12/72	31/12/73	31/12/74	31/12/75	31/12/76
vóór 1960	2.900	2.900	2.900	2.200	2.100
1960	300	200	200	200	200
1961	800	800	500	100	100
1962	<u>7.500</u>	5.400	3.200	2.700	2.300
1963	10.500	<u>8.200</u>	6.900	6.600	5.600
1964	11.900	8.200	<u>7.200</u>	6.600	5.200
1965	20.000	17.000	14.600	<u>12.400</u>	10.800
1966	34.800	27.700	27.400	24.100	<u>17.800</u>
1967	37.600	34.300	28.700	23.500	14.300
1968	60.400	58.200	48.200	40.100	34.800
1969	47.800	41.600	36.700	27.800	23.300
1970	52.200	51.500	42.600	38.800	28.000
1971	56.000	50.400	46.400	41.300	35.500
1972	61.600	57.600	53.400	46.300	42.400
1973		91.800	83.500	80.700	68.600
1974			110.000	107.800	106.600
1975				132.100	124.600
1976					168.600
Totaal	<u>404.300</u>	<u>455.800</u>	<u>512.400</u>	<u>593.300</u>	<u>690.800</u>
Gemiddelde leeftijd 1):					
van 0 - 10 jaar	4,24	4,15	4,10	3,88	3,52
van alle machines	4,45	4,45	4,44	4,32	4,09

1) Gewogen met de aankoopwaarde.

Bijlage 1b. Specificatie van de nieuwwaarde van het machinepark
(gemiddeld per bedrijf) per balansdatum, naar jaar van aankoop

Jaar van aankoop	31/12/72	31/12/73	31/12/74	31/12/75	31/12/76
vóór 1960	4.200	4.600	5.000	4.300	4.500
1960	400	300	300	300	400
1961	1.100	1.200	900	200	200
1962	<u>10.300</u>	8.200	5.300	5.200	4.700
1963	14.500	<u>12.100</u>	11.400	12.400	11.400
1964	16.000	11.900	<u>11.700</u>	12.200	10.300
1965	26.400	24.100	23.100	<u>22.200</u>	20.800
1966	44.600	38.000	42.000	41.700	<u>33.200</u>
1967	46.700	46.000	42.800	39.500	25.900
1968	72.400	75.100	69.400	65.300	61.300
1969	58.900	55.300	54.400	46.500	41.900
1970	60.000	63.900	58.800	60.500	47.000
1971	59.400	57.400	57.000	59.400	55.000
1972	61.600	62.300	64.000	62.900	61.900
1973		91.800	92.700	101.700	93.300
1974			110.000	121.800	130.100
1975				132.200	134.600
1976					168.600
Totaal	<u>476.500</u>	<u>552.200</u>	<u>648.800</u>	<u>788.300</u>	<u>905.100</u>
Gemiddelde leeftijd 1)					
van 0 - 10 jaar	4,45	4,44	4,51	4,39	4,05
van alle machines	4,69	4,80	4,93	4,97	4,84

1) Gewogen met de nieuwwaarde.

Bijlage 2. Procentuele verdeling van het aankoopbedrag van het volledige aanwezige machinepark, naar soort machine (per balansdatum)

Omschrijving	per 31 december								w.v. in	
	1972	1973	1974	1975	1976	1976	1976	1976	1976	dan 10 jaar
	z	z	z	z	z	z	z	z	z	z
1. Trekkers met toebehoren, werktuigendragers	20,32	21,20	21,51	21,05	22,38				5½	
2. Grondschuiven, landbouwkransen, grondkarren en andere grondverzetmachines	18,39	17,12	15,96	16,06	16,38				-	
3. Landbouwwagens, hydraulische kipwagens, voor- en achterladers	2,91	3,01	3,21	2,95	2,93				6½	
4. Slootreinigers, baggerzuigers, wallen en greppelfrezen, berm- en taludmaaiers	2,11	1,97	1,85	1,66	1,25				2	
5. Akkerbouwwerkt. voor grondbewerking: frezen, ploegen, eggen, zaai-combinaties	3,87	3,99	3,82	3,73	3,65				6½	
6. Werkt. voor bemesting o.a.: gier en mengstverspreiders, stalmeest en kunstmeststrooiers	1,21	1,29	1,41	1,36	1,33				5½	
7. Akkerbouw: zaai-, poot- en plantmachines	4,55	4,34	4,76	4,26	4,35				4	
8. Akkerbouw: verzorgingswerkt., spuitmachines, rijendunmachines, granulaatstrooiers, grondontmettingsmachines	2,56	2,39	2,27	2,32	3,67				2½	
9. Akkerbouw: oogstmachines voor granen, zaden, peulvruchten (excl. opraap-persen)	19,82	19,57	17,60	15,01	14,75				26	
10. Aardappelrooimachines, loofklappers	3,36	3,34	3,22	3,89	3,44				½	
11. Bieten- en uienrooimachines, bietenladers, groenteoogstmachines	11,24	10,33	12,47	15,74	14,69				½	
12. Werktuigen voor bewaren en afleveren: aardappelboxenvullers, band-transporteurs	0,97	0,87	0,90	0,99	0,93				-	
13. Grasland: graszaaimachines, weideeggen en slegen	0,00	0,00	0,00	-	-				-	
14. Oogstmachines voedergrassen: grasmaaimachines, veldhakselaars, hooi-harken- en schudders, maishakselaars en opraappersen	7,99	9,95	10,25	9,99	9,31				5½	
15. Opraapwagens en opraapdoseerwagens, silagewagens	0,70	0,63	0,77	0,99	0,94				-	
16. Overige werktuigen rundveehouderij en grasland zoals kuilvoersnijders, enz.	-	-	-	-	-				-	
	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00				6½	

Bijlage 3. Fiscale balansen op 1/1/1973, 31/12/1975 en 31/12/1976
(gemiddeld per bedrijf in gld.)

Balansen per:	1-1-1973	31-12-1975	31-12-1976	31/12/76 in % van totaal
Activa				
Vastgelegde middelen:				
1. Landbouwgrond en -gebouwen	12.800	20.500	19.860	3,35
2. Overige inventarissen landbouw- + nevenbedrijf	7.500	10.370	12.400	2,10
3. Grond en gebouwen loonbedrijf	33.720	51.420	55.110	9,20
4. Andere onroerende installaties loonbedrijf	800	790	890	0,15
5. Overig onr.goed (woonhuis e.d.)	6.360	5.360	7.450	1,25
6. Werkt. en machines voor loonwerk	141.660	224.370	278.040	46,55
7. Overige inventaris loonbedrijf (inclusief auto)	8.170	11.480	11.760	2,--
8. Waarborgsommen en ov. beleggingen	490	-	3.180	0,55
9. Subtotaal	<u>211.500</u>	<u>324.290</u>	<u>388.690</u>	<u>65,15</u>
Vlottende en liquide middelen:				
10. Voorraden landb.- en nevenbedrijf	8.860	16.370	16.900	2,80
11. Voorraden en vooruitbetaalde kosten loonbedrijf	6.500	9.760	10.660	1,80
12. Rentebestanddeel huurkoopschulden	1.860	6.690	6.430	1,10
13. Vorderingen uit leveringen en dien- sten	73.330	111.090	119.510	20,--
14. Spaarbank en courante effecten	10.290	8.830	23.770	4,--
15. Lopende rekening bank	20.520	26.350	24.770	4,15
16. Giro + kas	3.340	7.110	5.990	1,--
17. Subtotaal	<u>124.700</u>	<u>186.200</u>	<u>208.030</u>	<u>34,85</u>
18. Balanstotaal	<u>336.200</u>	<u>510.490</u>	<u>596.720</u>	<u>100,--</u>
Passiva				
Vreemd vermogen op lange termijn:				
19. Leningen van Rabo-banken	20.990	56.120	56.250	9,45
20. Leningen van ov.banken, instell.	8.950	13.620	10.880	1,80
21. Leningen van ov. particulieren	880	4.780	5.550	0,95
22. Leningen van familie	57.970	42.690	40.900	6,85
23. Subtotaal	<u>88.790</u>	<u>117.210</u>	<u>113.580</u>	<u>19,05</u>
Vreemd vermogen op korte termijn:				
24. Huurkoopschulden	27.120	58.680	63.550	10,65
25. Nog te betalen investeringen	15.130	20.340	28.410	4,75
26. Nog te betalen omzetbelasting en sociale lasten	9.540	12.110	15.860	2,70
27. Overige crediteuren	32.200	47.500	44.490	7,45
28. Lopende rekening bank	14.640	21.790	35.850	6,00
29. Subtotaal	<u>98.630</u>	<u>160.420</u>	<u>188.160</u>	<u>31,55</u>
30. Eigen vermogen	<u>148.780</u>	<u>232.860</u>	<u>294.980</u>	<u>49,40</u>
Balanstotaal	<u>336.200</u>	<u>510.490</u>	<u>596.720</u>	<u>100,--</u>